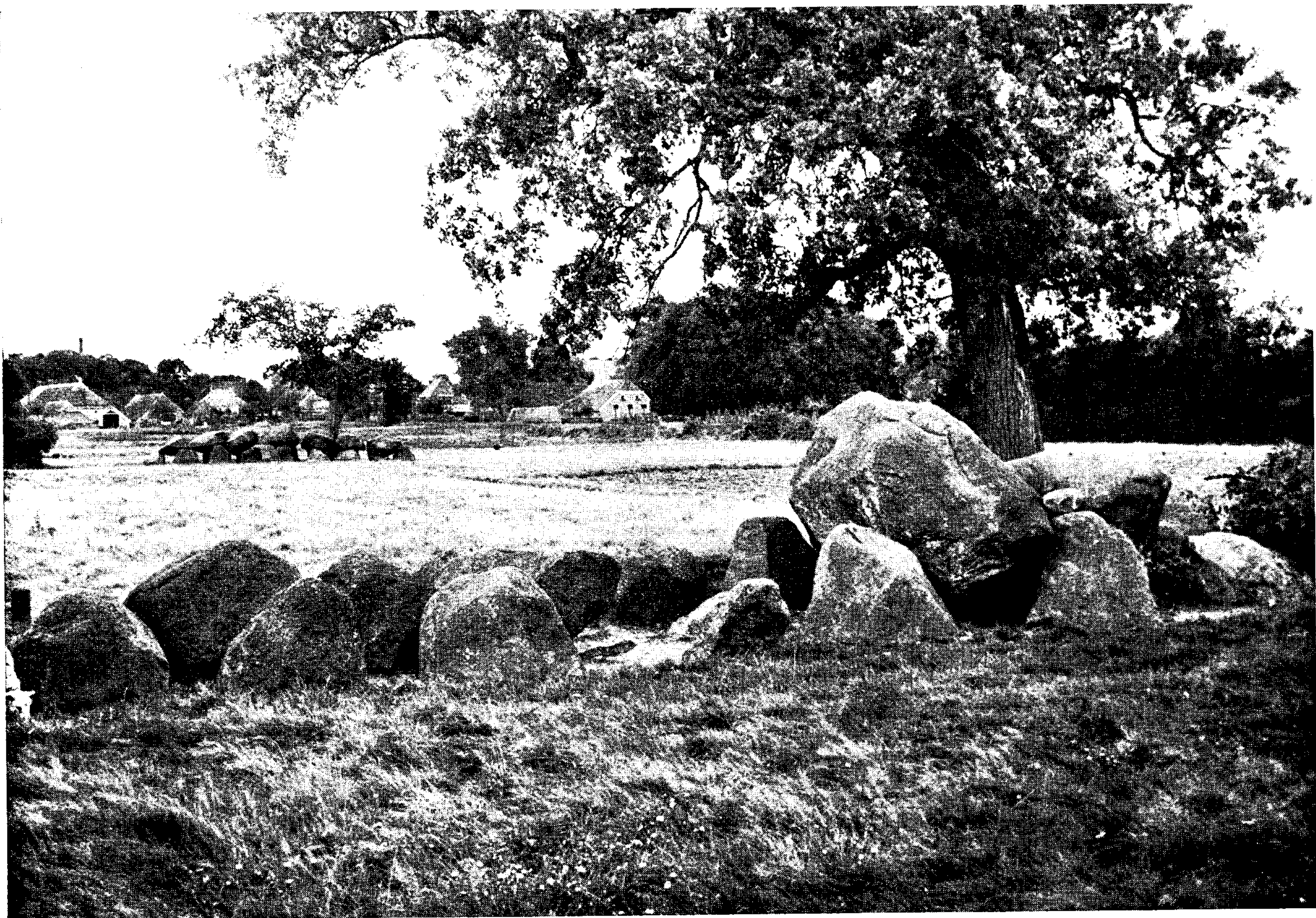
Groningen-Drenthe nummer



DE SCHOUW

GEWIJD AAN HET KULTUREELE LEVEN IN NEDERLAND

INHOUD

OMSLAG: HUNEBEDDEN TE ROLDE - *Foto: E. Folkers*



DE SCHOUW

HALFMAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE NEDERLANDSCHE KULTUURKAMER, GEWIJD AAN HET KULTUREELE LEVEN IN NEDERLAND

HOOFDREDACTEUR: Prof. Dr T. GOEDEWAAGEN
REDACTIESECRETARIS: D. Fr. H. SAMPIMON
Administratie: Uitgeverij „De Schouw", 's-Gravenhage,
J. P. Coenstraat 26, Telefoon 771066, Giro 446173

Bijdragen, brieven en boeken ter bespreking zende men aan den redactiesecretaris, J. P. Coenstraat 26, 's-Gravenhage. Bij ongevraagde bijdragen postzegels voor mogelijke terugzending insluiten

Abonnementsprijs voor niet-leden van de Kultuurkamer
voor Nederland f 10.– per jaar; voor buitenland f 15.– per jaar; losse nummers f 0.50 per nummer

GRONINGEN-DRENTHE EN HET DUITSCHE RIJK

door Prof. Dr T. Goedewaagen

De Groninger Prof. Huizinga heeft eenige jaren geleden de grenslijn tusschen Midden- en West-Europa van Delfzijl naar het Zuiden getrokken. Deze vaststelling is van belang omdat zij duidelijk laat zien, dat een historische stelling geen bloote weergave van feiten is („Alles Faktische ist schon Theorie", wierp reeds Goethe den positivisten van diverse pluimage tegen), maar door een ideologie, een waardeering, een wenschdroom wordt beheerscht.

De ideologie, waardoor het werk van den Leidschen historicus wordt bepaald, is die van het *Middenrijk* (de *Lotharingsche gedachte*, zooals men haar kunnen noemen), dat na de deeling van het Groot-Germaansche Rijk van Karel den Groote tusschen West-Francië (het huidige Frankrijk) en Oost-Francië (het huidige Duitschland) als een tusschengebied vol onrust is overgeschoten en in zijn politieke problematiek nu reeds tien eeuwen lang oorlogsgevaar in ons werelddeel veroorzaakt. Deze wenschdroom, die aanvankelijk [illegible] Noordzee langs Rijn en Rhône tot de Middellandsche Zee heeft uitgestrekt zijn [illegible]

In den grond is de Lotharingsche idee en alle uit haar voortspruitende politieke aspiraties, hoe „volksch" zij ook mogen zijn of schijnen, willens of onwillens door de politieke gedachte van Parijs bepaald: het Middenrijk is bestemd om hetzij een deel van Frankrijk te worden (Napoleon) hetzij als constructie van Parijs (1648) een barrière tegen het Duitsche Rijk te worden of te blijven.

Onze Leidsche historicus heeft de eerste consequentie niet voor zijn rekening genomen, hoezeer hij anderzijds de „voorgeschiedenis" van ons nationaal bestel uit de Gouden Eeuw naar den Bourgondischen tijd onzer geschiedenis terug verlegt.

Wel is het zijn bedoeling, vast te stellen, dat ons land als barrière tegen het Duitsche Rijk moet blijven en versterkt worde. Vandaar zijn grenslijnconstructie, [illegible]

De radicale omwenteling der Europeesche politiek [illegible]

Bij de opening van het Gewestelijk Bureau Groningen—Drenthe der Nederlandsche Kultuurkamer is het dus van even groot belang, de binding dezer gewesten aan het Duitsche Rijk en hun stam-, kultuur- en geestverwantschap met Duitschland in het daglicht te stellen, als te wijzen op de eigenaardige karaktertrekken, die het Noord-Oosten van ons land als wereld op zich zelf vertoont. Het specifiek Saxo-Friesch karakter van dit gebied (het Saksisch ros op den St. Maartenstoren te Groningen midden in een land, dat in het Wilhelmus nog „Friesland" heet, is er het symbool van!), dat zich zoowel in die Watergeuzen, die van hier stamden, als in Abel Tasman en Kortenaer uitgesproken heeft en dat zich op kerkelijk gebied in het streven naar zuivering van kerk en theologie niet verloochent (men denke aan de Doopsgezinden, aan Ds de Cock van Ulrum en de Afscheiding, aan de „Groninger richting" van Prof. Hofstede de Groot) en zich ook in het kunstleven dezer streken, in het concertleven te Groningen, in het rederijkerstooneel, in de architectuur der dorpskerken, in een schrijver als Anne de Vries vertoont, — dit specifiek Saxo-Friesch karakter krijgt immers eerst een achtergrond, wanneer wij de door Prof. Huizinga getrokken demarcatielijn overschrijden en de stamverwantschappelijke binding aan het Duitsche achterland, waaruit Groningen en Drenthe leefden en nog altijd leven, in het oog vatten.

Men ziet deze gouwen het scherpst, wanneer men haar niet van het Oosten scheidt, maar wanneer men haar in de ruimte tusschen Weser, Eems en Overijselsche Vecht plaatst, ja haar als deelen der Nederduitsche laagvlakte van Vlaanderen tot Riga en Reval in breede visie overziet.

Die stamverwantschap der deelen ten Oosten en ten Westen der staatsgrens spreekt zich letterlijk uit in de taal, die in Groningen en Drenthe niet alleen van nature met die der gouw Weser-Ems verwant is, maar door de instrooming van Duitsche werkkrachten (met name in de veengebieden) sterk Duitsch is beïnvloed (nog in het begin der vorige eeuw werd te Sappemeer regelmatig in de Duitsche taal gepreekt).

Niet minder spreken de steenen", die van de werkzaamheid van Vlamingen, Friezen en Groningers in Emden, Jever, ja in Sleeswijk, Koningsberg, Denemarken en Brandenburg getuigen. Men denke aan den Leeuwardenaar Vredeman de Vries, wiens stijl in Noord-Duitschland doordrong om later in Duitsche bewerking als „Weser-Renaissance" weer naar Groningen en Friesland terug te keeren en te Leiden in den Raadhuisgevel tot een zijner hoogtepunten te komen. Men denke aan patriciërshuizen en boerderijen in heel deze ruimte tusschen Weser, Eems en Vecht,

Ook economisch zijn Drenthe, waar het oud-Germaansche maatschappelijk bestel dank zij de vereenzaming van dit gebied door de eeuwen heen bleef voortleven, en Groningen, waar de landhandelsweg in het Noorden ons land binnen kwam om zich daar te splitsen en via Steenwijk en Coevorden naar Zwolle om te buigen, slechts in het kader der Nederduitsche laagvlakte te begrijpen. Duidelijk wordt dit als men Nederlandsche Hanzasteden als Groningen, Stavoren, Hasselt en Zwolle met Duitsche als Oldenburg, Bremen, Lübeck en Hamburg in verbinding brengt, waarmede zij economisch-organisatorisch in het Hanzaverband waren saamgevat. Nog duidelijker wordt deze situatie, wanneer men de sinds de opname van Holland en Zeeland in het Bourgondisch staatsverband steeds sterker wordende tegenstelling tusschen de Hanza en Holland overweegt, die ten slotte met de hegemonie van Holland en Zeeland op de zeeën en het verval der Hanza is geëindigd. De maatschappelijke onlusten, de strijd tusschen Schieringers en Vetkoopers in de 14e eeuw, bleef ook al bij de latere staatsgrens niet staan, maar speelde zich in heel het Friesche gebied tot in Emden, Aurich, Leer, Rüstringen, Jever en Oldenburg af.

Ook politiek stonden deze gewesten steeds direct of indirect in het rijksverband. Als in de 14e en 15e eeuw Groningen allengs tot „hoofdstad van het Noorden" uitgroeit en als tegenspeler van het Bisdom Utrecht, dat uit het Oversticht zijn macht naar het Noorden doet opdringen, optreedt, staat daarbij de politieke macht van het Duitsche Rijk op den achtergrond (Albrecht van Saksen heerschte er eenigen tijd als „gubernator" vanwege het Duitsche Rijk). En als Groningen, na eerst tot het Friesche Rijk van Graaf Edzard van Oost-Friesland en daarna tot dat van Karel van Gelre te hebben behoord, den strijd moe, zich onder den Habsburger Karel V schaart, kan men zeggen, dat het een natuurlijke directe rijksbinding heeft hersteld. Groningen gevoelde zich te veel als rijksdeel, dan dat het met graagte aan de Unie van Utrecht kon deelnemen, die tot de hegemonie der zeegewesten en de afscheuring van het Rijk heeft geleid, die Groningen tot een buitengewest, een uithoek heeft gemaakt. Dat in dit gebied, waar men tijdens de Republiek nooit tot een duidelijke grensregeling met het Oosten is gekomen, ondanks alles een sterk politiek streven is blijven leven en dat dit land nooit tot „Generaliteitsland" is verschrompeld, opent in dezen tijd nu Nederland sterke bruggen naar het Oosten behoeft, een wijdsch perspectief!

Ook geestelijk waren Groningen en Drenthe steeds naar het Oosten gericht. Kerkelijk onder het Bisdom Munster staande (pas in 1559 kwam het onder Utrecht) waren zij ook in dit opzicht (men denke aan het landbezit der Kerken, aan het kerkelijk school-

wezen in een tijd, dat de Moederkerk nog universeel was en geen Calvinisme de kerkgoederen had geseculariseerd) een onderdeel des Rijks. Maar ook toen de Hervorming hier doordrong en Emden vluchtheuvel en bolwerk van het Calvinisme werd en ook Doopsgezinden, zooals de stichter van vele Doopersgemeenten in Duitschland, Uko Wallis, naar Emden moesten uitwijken, bleven Groningen en Drenthe met Oost-Friesland en het Wesergebied een onverbrekelijk geheel, dat de staatsgrens van 1824 in meer dan een eeuw tijds niet heeft kunnen verbreken.



Dit zijn slechts enkele feiten en gebeurtenissen, die wijzen op een nauw stamverwantschappelijk en historisch verband tusschen Groningen—Drenthe en het Duitsche Rijk. Geschiedkundigen mogen dezen samenhang, tezamen met geografen en volkskundigen, navorschen; dichters en romanschrijvers mogen dit verband in hun werken verbeelden; een intens kultureel ruilverkeer moge over de staatsgrens heenreiken; pers en radio mogen dit alles tot het groote publiek brengen, ten einde tusschen Harlingen en Bremen en nog verder het bewustzijn te versterken van een gemeenschappelijke afkomst en een gemeenschappelijke taak.

Wij moeten ook in Groningen en Drenthe breken met het streven om, in den zin van het Fransche imperialisme van 1648, het Nederlandsche gebied tot barrière tegen het Duitsche Rijk te maken.

Wat verwant is, kan door een staatsconstructie niet uiteen gehouden worden.

Moge het Gewestelijk Bureau der Nederlandsche Kultuurkamer ook in dit opzicht zijn taak begrijpen!

De Groningsche schilder H. W. MESDAG — **WINTER AAN HET STRAND TE SCHEVENINGEN** — ***Foto: Museum Mesdag***

GRONINGEN ALS KULTUURCENTRUM

DOOR C. F. STAARGAARD

COMMISSARIS DER PROVINCIE GRONINGEN

Bij de opening van het eerste Gewestelijk Bureau der Nederlandsche Kultuurkamer past een korte bezinning op de doelstellingen van de Kultuurkamer en ditmaal wel speciaal in verband met de taak, waarvoor dit Gewestelijk Bureau zich gesteld zal zien.

Het is een zeer gelukkige gedachte geweest dit eerste Bureau in te stellen voor een paar Noordelijke provinciën, namelijk Groningen en Drenthe; immers bezitten deze provinciën zooveel eigens, zooveel, dat wijst op een sterke innerlijke kultuur, dat de uitingen daarvan zeer dikwijls een bijzonder karakter dragen, weerspiegeling van deze kultuur. Een gelukkige gedachte is het temeer, omdat de Noordelijke provinciën, in het algemeen alles, wat ten Noorden van Zwolle ligt, in het overige deel van Nederland grootendeels onbekend zijn; een onbekendheid, die, zooals altijd, onbemind maakt. Moge deze instelling er toe medewerken, dat datgene, wat in het Noorden leeft en werkt, in al zijn uitingsvormen de belangstelling en waardeering van geheel Nederland ondervindt. Bijzonder valt het ook te waardeeren, dat de Nederlandsche Kultuurkamer voor deze gelegenheid een speciaal Groningsch-Drentsch nummer van „De Schouw" het licht deed zien, waardoor deskundigen in de gelegenheid worden gesteld de belangstelling van overig Nederland voor het land „achter Zwolle" weer eens te wekken.

[illegible] wil hier alleen in algemeenen zin en in het kort wijzen op enkele der belangrijkste uitingsvormen der Groninger kultuur. De beschrijving van [illegible] Drenthe wil ik gaarne aan bevoegder penvoerders overlaten. Ook zal niet verwacht worden, dat in een inleiding als deze een eenigszins volledig overzicht wordt gegeven.

Een der allergewichtigste kultuurvormen, zoo niet de gewichtigste, is zeker de literatuur. Wat in de Groninger geschriften onmiddellijk naar voren komt is de gebondenheid der bewoners aan den bodem. Vrijwel iedere Groninger is op eenigerlei wijze bij de bewerking van den bodem zelve of zijne voortbrengselen betrokken; hij is de bron, waaruit aller bestaan voortvloeit. De groote liefde van den Groninger voor zijn levensbron en voor zijn „vaderland" is dan ook zeer verklaarbaar, evenals het sterke sibbegevoel. Het spreekt dan ook haast wel vanzelf, dat de streekromans meestal boerenromans zijn. Het volkskarakter leert men het best kennen uit datgene, wat in de streektaal is geschreven en van dergelijke, op een behoorlijk peil staande, werken, zoowel in proza als in dichtvorm, heeft men hier gelukkig vele. Reeds meer dan een eeuw geleden schreef de toenmalige Appingedammer burgemeester Synco Reinders dialectstukken, die ook thans nog, blijkens een recenten herdruk van een twintal hiervan, hun waarde hebben. Baanbreker voor de modernere Groninger dialectliteratuur was Prof. Mr. A. S. de Blécourt met zijn [illegible] een werkje, dat nog steeds door zijn juiste en rake typeering en geestige woordenkeuze aller aandacht heeft.

Onschatbare diensten bewees K. ter Laan door de samenstelling van het Groningsch Woordenboek, een kloek werk, dat behalve voor de kennis van het taaleigen, ook voor de folklore van ons gewest onmisbaar is. Tenslotte wijs ik nog op de talrijke volksverhalen en legenden, welke door [illegible] — Onnekes en door K. ter Laan zijn of worden verzameld.

Ook schrijvers van naam heeft Groningen voortgebracht. Meerderen daarvan hebben ook elders in den lande een goeden klank. Ook jongeren trekken de aandacht.

Een sterk eigen karakter heeft ook de bouwkunst in Groningen.

Daar zijn in de eerste plaats de Groninger kerken, en wel speciaal de baksteenkerken, die een inge-

sproken Groninger richting vertegenwoordigen. Wat met dit materiaal, uit het land zelve afkomstig, en bewerkt door betrekkelijk eenvoudige vaklieden zonder veel hulpmiddelen is bereikt, is bewonderenswaardig. Men bezichtige eens de kerken van Zuidbroek, Stedum, Loppersum, Leermens, Garmerwolde, Ten Boer, waaruit de eigen stijl het duidelijkst blijkt. Ook het klooster Ter Apel is een kultuurmonument van groote waarde.

Kasteelen in den zin, zooals die elders worden aangetroffen, zal men in Groningen tevergeefs zoeken. De behuizingen van den autochthonen Groninger adel, oorspronkelijk slechts rechthoekige verdedigingstorens, later meer en meer uitgebouwd tot woonverblijven en tenslotte geheel als landhuizen ingericht, eens in zoo grooten getale aanwezig, zijn bijna alle gesloopt. Slechts Menkema te Uithuizen, Fraylema te Slochteren en het sterk verbouwde Nienoord te Midwolde geven nog min of meer duidelijke voorbeelden te zien van deze z.g. borgen.

Een zeer karakteristieke uiting van Groninger bouwtrant vormen voorts de boerenhofsteden. In het Hoogland en het Oldambt zijn het geweldige gebouwen, die, dank zij het specifiek Groningsche beklemrecht, hetwelk een verkaveling en versplintering van het grondbezit voorkwam, een grooten indruk achterlaten en een beeld geven van den welstand der boerengeslachten, die dergelijke bedrijven kunnen beheeren. Elders zijn de afmetingen bescheidener, doch bijna steeds zijn zij geheel één met het omringend landschap, onmisbaar, sfeer scheppend en toch streng zakelijk.

Op het gebied van de monumenten der bouwkunst heeft het Provinciaal bestuur steeds een groote aandacht geschonken aan het behoud van kultuurgoed. Subsidies voor restauratiewerken van kerken (Stedum, Loppersum, Garmerwolde, Huizinge, Wirdum), torens (Martinitoren) en andere bouwwerken (Prinsenhof) hebben krachtig medegewerkt aan een degelijke, architectonisch en kultureel verantwoorde afwerking. Voorts oefent de Provinciale Groninger Schoonheidscommissie toezicht uit op de nieuw op te richten gebouwen en let daarbij zoowel op de architectuur als op de harmonie met de omgeving. Tegen landschapsontsiering door reclameaffiches e.d. waakt een provinciale verordening, evenals tegen het verworden der meren en plassen, welke de provincie telt. Op dit terrein is ook werkzaam de Stichting „Het Groninger Landschap".



Een punt, dat nog verdient naar voren te worden gebracht is het vrijwel algeheel voorbijgaan van de Noordelijke gewesten en van Groningen in het bij-

HET GOUDKANTOOR TE GRONINGEN

[illegible] Groningers voor het prachtige middeleeuwsche belastingkantoor

zonder bij het onderwijs in de Vaderlandsche geschiedenis. Het komt mij voor, dat dit geheel ten onrechte geschiedt. De historie dezer streken is zeer belangwekkend en geheel afwijkend dikwijls van die van de rest van ons land. De verhouding tusschen Stad en Ommelanden is door de eeuwen heen de roode draad, die het geheel doorloopt, een onderwerp, dat een speciale studie volkomen wettigt.

Nog even wil ik aanstippen het bestaan der Vereeniging voor Terpenonderzoek en de Archaeologische Commissie, welke instellingen ook op kultureel gebied van groote beteekenis zijn, de Vereeniging Groningen, die zich ten doel stelt de historie, taal en heemkunde van ons gewest te beoefenen.

Over het tooneel kan ik helaas niet met dat enthousiasme schrijven als tot dusverre. Een eigen tooneelgezelschap bezit Groningen niet. De exploitatie van den Stadsschouwburg is sinds jaren niet meer sluitend, ook al, doordat, wegens de excentrische ligging, de kosten, verbonden aan voorstellingen door gezelschappen van elders, zeer hoog zijn. Op het platteland is echter een verheugend verschijnsel waar te nemen. In vele plaatsen zijn n.l. tooneelvereenigingen aanwezig, zuivere amateursgezelschappen, de z.g. rederijkerskamers. Door deze gezelschappen worden veelal dialectstukken ten tooneele gebracht.

Op muziekgebied komt Groningen weer goed naar voren. De stad bezit in het orkest der Groninger Orkest Vereeniging een ensemble, dat ook buiten de provincie, ik denk aan de radioconcerten, vermaardheid geniet. Financieel staat deze vereeniging ook weer niet sterk, zonals bijna overal in den lande; het ware wel zeer gewenscht hiervoor de noodige maatregelen te treffen.

Dat ook in deze provincie voor de sociale en economische belangen der kunstenaars nog heel wat kan worden gedaan, behoef ik hier wel niet nader te onderstrepen.



Resumeerende kom ik tot de conclusie, dat voor het Gewestelijk Bureau der Nederlandsche Kultuurkamer een rijke en vruchtbare taak te wachten ligt, waarbij ten volle rekening kan worden gehouden met het gewestelijk karakter van dit deel van ons land. Nadrukkelijk immers is bij de organisatie van de verschillende gilden gedacht aan gewestelijke differentiatie en aan een betrekkelijke vrijheid der gewestelijke centra ten opzichte van het geheel. Moge deze arbeid van het bureau de resultaten afwerpen, welke wij daarvan verwachten en moge die arbeid in het bijzonder ook leiden tot verbreiding van de kennis van het Groninger kultureele leven ook buiten de grenzen van dit gewest.

DRENTHE

Drenthe, Laand, waor 't aolde leven
Aolde vrijheid, aold gebroek
't Volk mit vaaste haand dot hechten
An zien laand van heid' en stroek.
Waor de scheper nog de schaopen
Deur de broene heide drif
En waor aaltied „Helpt 'n kanner"
Hoogste, beste liefspreuk blif.

Waor de zun de heidevelden
Pronkend in heur sangerik kleed,
Overgöt mit golden stralen,
En de leeuwerk zingt zien lied.
Waor men vuult dat toch het leven
Meer nog is as stried en wark,
En de wiede, bliede roemte,
Mensken maakt veur beter stark.

Waor de dörpies lik verbörgen
in 'n kraans van iekenholt
En op d' es de rogge-akkers
Zummers glaanst as zuver gold.
Waor de diepies, blaank as zulver,
Speulend loopt deur 't grüne laand
En in 't gres de bonte bloemen
Streit bint met volle haand...

Waor de bargies en de stienhopen
Op de heide groot en wied
Spreekt van vroeger stille wieze
Van het volk oet vrogger tied.
Waor het leven slicht en eerliek,
Vrij van stieve, strakke baand
Veur 'n Drent is 't miest begeerliek
In zien eigen vrije laand.

J. H. BERGMANS-BEINS

Groningen en Drenthe

en het

Gewestelijk Bureau der Nederlandsche Kultuurkamer

door V. B. van Marle

Het is voor ons Noorderlingen, Drenthen en Groningers, een eer, dat de Nederlandsche Kultuurkamer haar eerste Bureau in dit gewest vestigt. Voor ons is deze stichting niet alleen een eer, maar ook een zeer groote verantwoording.

Sinds een jaar zorgen de correspondenten, op de hoogte gehouden door de Nederlandsche Kultuurkamer, voor de voorlichting in de gewesten en omgekeerd lichten zij de Kultuurkamer in over den stand van zaken in de gewesten. Uit dit correspondentenapparaat zullen de Provinciale Bureaux voortkomen en de eerste taak zal dan ook zijn een voorlichtende.

Waar nu het werkterrein van het eerste Bureau zich uitstrekt over de provincies Groningen en Drenthe, zullen we dit oude Kultuurgebied, waar in den loop der eeuwen verschillende invloeden op elkaar hebben ingewerkt, eerst wat nader willen beschouwen.

Het zou ons te ver voeren indien wij op de vroege geschiedenis ingingen.

De tegenwoordige provincie Drenthe (vroeger behoorde ook de stad Groningen daaronder) moeten we beschouwen als een deel van het door de Saksers bewoonde gebied. Door haar afzonderlijke ligging, omringd door ontoegankelijke venen, was zij op haar zelve aangewezen en is zij steeds een eigen besloten wereldje geweest. Een ieder die de oude landschap bezoekt met zijn grafheuvels en karakteristieke oude boerderijen zal de bekoring ondergaan van de eigen sfeer en herinnerd worden aan een grijs verleden.

Het Drentsche boerenvolk, één met zijn bodem, minder openstaande voor invloeden van buiten, heeft zich als het ware zelf moeten vormen en daarvan getuigt de nauwe verbondenheid der bewoners, die zich hechten aan de oude zeden en gebruiken. Naast dezen gemeenschapszin is de voornaamste karaktertrek der Drenthenaren angstvalligheid en bedachtzaamheid.

In Groningen, bewoond door Friezen en gedeeltelijk door Saksers, ontwikkelde zich langzamerhand een eigen bevolking: de Groningers, anders geaard dan de Friezen, minder angstvallig dan de Drenthen, maar vasthoudend en doortastend. In de middeleeuwsche bouwkunst waren zij meesters, daarvan getuigen de vele nog aanwezige karakteristieke baksteenen kerkjes.

De stad Groningen heeft zich geleidelijk ontwikkeld uit het Saksische dorp gelegen op het einde van den Hondsrug. Reeds tijdens het begin onzer jaartelling is er op deze plaats sprake van het kasteel Grunenberg, dat volgens sommigen gesticht moet zijn door een kleinzoon van Friso, een zekeren Gruno (in de Friesche volkstaal Griens of Grins). Anderen beweren dat de naam der stad afgeleid moet zijn van groene ingen (groene weiden). Wij laten dit in het midden.

Het dorp Groningen maakt zich meer en meer los van Drenthe en richt zich geleidelijk naar het Noorden, dat welvarender is. Het weet zich tot een aanzienlijke marktplaats uit te breiden, om later de stad van het Noorden te zijn en te blijven.

In deze welvarende stad, het middelpunt van de beide provincies, het centrum op allerlei gebied, sticht nu de Nederlandsche Kultuurkamer haar eerste Bureau. Het gebouw dat zij daartoe voorloopig gehuurd heeft, is het bekende [illegible: name, perhaps Pieterahuis] aan het Martinikerkhof, dat gerekend mag worden tot de historische huizen van Groningen. Ook de omgeving van dit huis is van bijzondere beteekenis. In den tuin van het [illegible: name, perhaps Pieterahuis] werden onlangs scherven gevonden van Karolingisch aardewerk.

Toen Groningen nog een brinkdorp was, bezat het een houten bedehuis, dat bij een plundertocht der Noormannen in vlammen opging. Om zich beter tegen de aanvallers te kunnen beschermen, besloot men het afgebrande St. Walburgkerkje te vervangen door een steenen. Men stichtte omstreeks het jaar 850 de Karolingische centraalvormige tufsteenen kerk met looden dakbedekking. Daar dit kerkje op den duur te klein bleek, bouwde men in het begin van de dertiende eeuw er een grootere naast. Deze nieuwe kerk, gewijd aan St. Maarten, was een Romaansche kruiskerk met steenen gewelven. In den Gothischen tijd werd zij verbouwd tot hallen-



Interieur van het nieuwe Gewestelijk Bureau der N. K. K.

Foto: E. Folkers

kerk, en in het laatst der vijftiende eeuw kreeg zij haar monumentalen Martinitoren. De St. Walburgskerk werd in 1612 gesloopt en haar kerkhof kreeg toen den naam van St. Maartenskerkhof.

In de middeleeuwen en ook later werden aan het St. Walburgskerkhof openluchtvergaderingen van overheidsorganen gehouden. Zoo stelt het Stadboek van 1425 tegenover de rechtspraak „op den huese" (op het raadhuis) die „vor den hove". En in artikel 4 van dit vierde boek geeft het aan waar deze laatste gehouden werd: „Ende dat recht vor den hove is to holden tusschen den tween stengheldoren ende voert westwert to den dreen steenen di ghesat sijn op de horne van der straten".

Deze plaats zou voor ons onbegrijpelijk zijn, als niet de geleerde burgemeester Menso Alting (1637-1713), een kenner bij uitstek van het oude Groninger recht, haar voor ons als volgt verklaard had: „Hove is genaemt een open plaats ten Noorden op Walburg's kerkhof, tusschen twee doornen boomen of stengen ten Oosten ende drie steenen op den hoek van de straat der Jacobinen ten Westen, alwaer veerderley vergaderingen wierden gehouden".

De directe omgeving van het Picturahuis is dus het terrein waar vroeger rechtspraak werd gehouden. Dr Bolt, een oudheid-minnende medicus, kwam aan de hand van verschillende oude acten (de oudste dateert van 1464) tot de conclusie, dat het „Picturahuis", het huis geweest moet zijn, dat de voogden van de St. Walburgkerk hebben moeten afstaan aan de twee kerkheeren van de St. Maartenskerk (de laatste had de eerste toen geheel overvleugeld) „invoege dat het huis steeds door een priester bewoond zal worden, die daartoe zal worden aangewezen door genoemde kerkheeren in overleg met de twee oudste voogden van voornoemde kerk, en dat de bewoner jaarlijks een kan wijn aan genoemde voogden zal moeten leveren voor ene memorie". Naast dit afgestane huis heeft volgens een latere acte — van 14 Febr. 1603 — in het Oosten de „behuisinge van St. Wolbrichskerk" gestaan, d.i. waarschijnlijk de „Weem" of pastorie van St. Walburg. En inderdaad, bij een nadere beschouwing blijkt dit zeer duidelijk uit den nog aanwezigen middeleeuwschen zijmuur met zijn smalle vensters. De aardige voorgevel is niet uit dien tijd, maar in het jaar 1660 vernieuwd.

Men kan zich denken, dat, toen door de komst van den bisschop Knijff in 1568 de Martinikerk tot kathedraal verheven werd en een overwegende positie ging innemen, de administratie der beide kerken wel eens in elkaar liep (bij raadsresolutie d.d. 15 Febr. 1623 werden de administraties der beide kerken gescheiden) en niet altijd ten voordeele van de St. Walburg, waardoor een geschil over het hoekhuis begrijpelijk wordt.

Bij bovenvermelde uitspraak kwam het hoekhuis voorgoed aan de Martini en bleef aan de St. Walburg alleen het huis ten Oosten daarvan, in de verzegeling van 1603 nog „de behuisinge van St. Wolbrichskerk" genoemd.

Het hoekhuis, dat in het jaar 1768 belangrijk werd verbouwd, komt later in particulier bezit, wordt in 1934 gerestaureerd en door een kunstminnaar geschonken aan het kunstlievend genootschap Pictura.

Bij deze laatste restauratie is het buitenaanzicht van het gebouw bewaard gebleven; de herstellingen en verhoogingen van het muurwerk werden met overeenkomende restauratiesteen uitgevoerd. Het interieur van het pand is wat den beganen grond betreft vrijwel onveranderd gebleven, terwijl de bovenverdieping in een groote expositiezaal met bovenverlichting is veranderd.

Merkwaardig is het oude muurtje dat den tuin omsluit; dit moet nog een gedeelte zijn van de voormalige ommuring van het St. Walburgskerkhof .

In dit historisch gebouw, waarin thans het Gewestelijk Bureau der Nederlandsche Kultuurkamer is gevestigd, zullen de belangen van de kultureele werkers worden behartigd. In dit vertrouwde huis kan men zich melden om werk, voor klachten. Hier kan men een half uurtje praten, hier vindt men raad. Het Bureau zal letten op het sociale bestaan van de leden en zich dus bemoeien met de werktijden en arbeidsvoorwaarden; het zal contrôle uitoefenen op het lidmaatschap en het nakomen van de voorschriften.

Het Bureau zal dus zijn het Kultuurcentrum van het Gewest en het Gewestelijke Centrum op sociaal gebied. De verantwoording zal komen te rusten op de schouders van den Gewestelijken Leider. Het dagelijksche bestuur berust in handen van den Bestuurder. Beide zullen worden bijgestaan door den Raad van Advies, waarin alle gilden vertegenwoordigd zijn.

In de vaste overtuiging, dat de Kunst en de Kunstenaar met de Nederlandsche Kultuurkamer gediend zullen zijn, zal dit Gewestelijk Bureau voor Groningen en Drenthe zijn taak beginnen.

Het gebouw waarin het Gewestelijk Bureau der Nederlandsche Kultuurkamer voor Groningen en Drenthe gevestigd is. *Opname 1942 - Foto: E. Folkers*



MINNELIEDJES

VAN FIVELGOO T

DOOR W. H. A

De opvatting, als zou de Noord-Oostelijke hoek van ons land geen eigen volksmuziek en volksliederen kennen, wordt vaak genoeg verkondigd. Het Groningsche en het Drentsche lied zou grootendeels neerkomen op Friesch derivaat. En inderdaad kan men instemmen met een dusdanige stelling, die zich baseert op het feit, dat Friesland oudtijds een ruimer begrip was dan onze huidige provinciegrenzen afbakenen. Niet voor niets ligt West-Friesland in Noord-Holland en Oost-Friesland aan gene zijde van de Duitsche grens. Kan het verwondering wekken, dat de bij uitstek Friesche „Skotse Trije" en „Skotse Fjouwer" behooren tot de volksche dansmuziek van de geheele kuststrook van Den Helder tot aan de Elbemonding, de eilanden incluis?

Groningen en Drenthe hebben echter, behoudens de in het verleden grijpende Friesche reminiscenties, ook haar eigen liederen en eigen liedvarianten op het algemeen Nederlandsche lied. Als voorbeeld hiervan mogen twee amoureuze volksliedjes dienen, die in den hier aangehaalden vorm uitsluitend in deze gewesten bekend zijn geworden.

Het eerste is een variant op de bekende oude volksballade van „Het ruitertje", terugvoerend naar een verburgerlijkt besef van middeleeuwsche ridderpoëzie, waarin de jonge maagd door dolende ridders wordt verleid. Het is geenszins gemakkelijk de oorspronkelijke plaats van herkomst van dit lied aan te duiden. Niet alleen ons eigen land bezit er talrijke varianten van, maar ook in Duitschland, tot zelfs in Bohemen, komt men het in een of andere gedaante tegen. Noch op grond van den tekst, noch van de melodie, valt met zekerheid uit te maken in welke richting de verspreiding van dit gezang is gegaan. De melodie lijkt Duitsch te zijn; de Terschellingsche redactie van de zangwijs is tenminste nauw verwant aan Brandenburgsche en Boheemsche melodieën. De oudste Nederlandsche tekst daarentegen schijnt heelwat ouder dan de oudst bekende Duitsche te zijn: in 1544 vermeldt het *Antwerpens Liedeckensboeck* hem als „een oudt liedecken".

De typische Fivelgoosche redacties van tekst en melodie mogen hier in haar geheel volgen:

Er vrijde eens een ruitertje naar een meid, en ze vrijden
[allebeide,
Fiderommeldommeldom, fiderodelala, en ze vrijden allebeide.
En ze vrijden ja den geheelen nacht van den avond tot den
[morgen,
Fiderommeldommeldom, enz.
En toen het morgen geworden was, toen begon de maagd te
[weenen, enz.
— Ween niet, lieve maagd, ween niet, lieve maagd, ik zal jou
[er voor betalen. —
Ik zal jou geven een boerenknecht en daarbij nog honderd
[daalders, enz.
— Een boerenknecht begeer ik niet, ik wil liever het heertje
[zelve, enz.
— Het heertje zelve krijgt gij niet, ga dan maar naar je
[moeder, enz.
— Ik zal wel naar mijn moeder gaan, al onder de groene
[linden enz.

En toen zij bij haar moeder kwam, lag haar moeder uit het
[venster enz.
— Waar zijt gij van den nacht geweest, van den avond tot
[den morgen? enz.
— Ik heb vannacht bij den ruiter geweest en daar heb ik bij
[geslapen, enz.
— Heb jij vannacht bij den ruiter geweest en heb jij daarbij
[geslapen? enz.
— En als het kind ter wereld komt, zullen wij het in het water
[smijten, enz.
— In het water smijten, dat zullen wij het niet, maar wij zullen
[het den vader zenden, enz.
En de ruiter droomde eens op een nacht en hij droomde
[ja zoo zwaarlijk, enz.
En hij droomde, dat zijn allerschoonste maagd op het kraam-
[bed was gestorven, enz.
En toen het morgen geworden was, liet hij zijn paardje
[zaad'len, enz.
En toen hij halfweg de straten kwam, kwam hij de gravers
[tegen, enz.
Toen heeft hij tegen de gravers gezegd: „Voor wie doet gij
[dat graven?" enz.
— Dat doen wij voor een zoo schoone jonge vrouw, die in
['t kraambed is gestorven, enz.
Toen reed hij weer wat verder voort, kwamen hem de luiders
[tegen, enz.
Toen heeft hij tegen de luiders gezegd: „Voor wien doet gij
[dat luiden?" enz.
— Dat doen wij voor een zoo schoone jonge vrouw, die in het
[kraambed is gestorven, enz.
Toen reed hij weer wat verder voort, kwamen hem de dragers
[tegen, enz.
Toen heeft hij tegen de dragers gezegd: „Voor wie doet gij
[dat dragen?" enz.
— Dat doen wij voor een zoo schoone jonge vrouw, die in
['t kraambed is gestorven, enz.
— Wel dragers, zeg, wel dragers, zeg, mag ik dat lijk eens
[kijken? enz.
En toen hij het lijk gekeken had, stak de sabel in zijn zijde, enz.
Daar lag nu de ruiter, daar lag nu zijn maagd, daar lagen ze
[allebeide, enz.

Een vergelijking tusschen de Groningsche melodie en een verwante Boheemsche variant geeft het volgende notenbeeld:

Een Delfzijlsche redactie in dialectzetting doet het zonder refrein en zonder herhaling van den tweeden regel:

baid'n.

ESTERKWARTIER

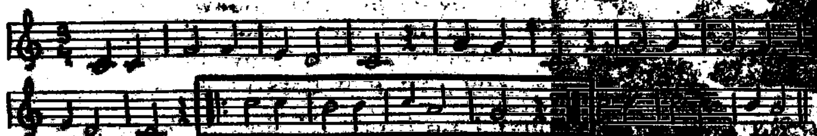
ENSEL VAN DER AA

En zai vraid'n den gehail'n nacht van den oavend tot den morn.
Moar dou het mörn word'n was begunde 't moagdje te wein'n.
— Och, laif, zee hai, och wein toch nait, ik zel die dien veur [betoal'n.
Ik zel die gev'n de ruter zien knecht en doarbie nog honderd [doalders.
— Dei honderd doalders begeer ik nait, 'k heb laiverde jonkman [zulm.
— Dei jonkman zulm kriegstoe nait, goa den moar noar dien [mouder.
— En noar mien mouder zel ik goan en ik zel heur 't ook [vertell'n.
— Gouj'n dag, zee zai, mien mouderlaif. — Gouj'n dag, zee [dei, mien dochter.
Hou is die 't op de raize goan, hou is die 't wedervoar'n?
— Hou dat mie 't wedervoar'n is, dat zel ik joe vertell'n.
Ik heb vannacht bie de ruter west en 'k heb ook bie hom [sloap'n.
— En astoe bie hom sloap'n est, den most ook van hom [kroam'n. Enz. enz.

Deze laatste melodie is eveneens elders in Europa te vinden, ditmaal echter niet in het Oosten, maar in het Zuiden. De verwantschap met een Bretonsche zangwijs is duidelijk:



terwijl deze melodie weer verwant is aan een gedeelte van een middeleeuwsch lied, dat in handen van de komponisten als onderliggende melodie (cantus firmus) voor kerkelijke en wereldlijke composities over het toenmaals beschaafde Europa verbreiding heeft gevonden, nl. „L'homme armé":



waarin het verwante deel omlijnd is. Op grond hiervan moet de oorsprong van ons Fivelgoasch liedje uit-eindelijk weer in het Romaansche land worden gezocht, dat thema en zangwijs aan het Germaansche land schonk, waar het een ontelbaar aantal individueele wijzigingen onderging. Elk der aldus ontstane redacties typeert de streek van zijn bewerking, zoodat het volkskarakter van deze zangen eerder moet worden gezocht in de details, welke hen scheiden, dan in de onderlinge overeenkomsten, waardoor zij aan een gemeenschappelijken stam blijken gebonden.

Het Groningsche Westerkwartier en de Drentsche Noord-West kennen in het „Meisje van Sinterniklaas" een amoureus lied, dat eveneens geen onbekende is in het Friesche land en zelfs niet in Vlaanderen. Maar de hier gegeven vorm is wederom typisch Groningsch en afwijkend van alle andere motiefverwerkingen op die van Terschelling na:



Het meisje dacht: „zes kronen aan geld, die zijn ja gauw [gewonnen.
En kom ik dan wat later thuis, van liederom la, mijn loedeke [la,
Maar morgenvroeg zal ik er thuis komen".
De nacht verstreek en de morgen brak, aan dat 't meisje naar [huis ging henen.
Een molenaar uit zijn venster lag, van liederom la, mijn loe-[deke la,
„Waar zijt gij van dezen nacht gebleven?"
„Waar ik ben vannacht gebleven ben, dat zal ik je gaan ver-[halen.
'k Heb meer verdiend in dezen nacht, van liederom la, mijn [loedeke la,
als gij in veertien dagen met malen".
„Hebt gij meer verdiend in dezen nacht als ik in veertien [dagen met malen?
Dan zult gij zoolang gij hier nog zijt, van liederom la, mijn [loedeke la,
Twee blauwe oogen van mij dragen".
„Als ik er van jou blauwe oogen dragen moet, zal ik er nooit [dagen meer wezen.
Dan ga ik weer naar Sinterniklaas, van liederom la, mijn [loedeke la,
Die koopman stelt in mij behagen".
't Was negen maanden en een dag, dat 't meisje kreeg een [kwant.
En toen zij op het kraambed lag, van liederom la, mijn loe-[deke la,
De koopman moest het duur betalen.
En toen het knaapje wat grooter werd, vroeg hij: „Waar is [mijn vader?"
„Jou vader is bij Sinterniklaas, van liederom la, mijn loe-[deke la,
Daar moet gij hem maar eens naar vragen".

Het is niet in dezen zin, dat wij Nederlanders gewoonlijk de Sint Nicolaasfiguur als kinderheilige beschouwen. Toch kent Groningen de uitdrukking „lutjepotje van Sunterklaas" voor een onecht kind. Het mythologische onderzoek wijst echter uit, dat de opvatting van Sint Nicolaas als een soort schutspatroon voor op huwelijk beluste jonge meisjes plaats moet maken voor een veel diepergaand Germaansch vruchtbaarheidsbesef, dat om verschillende redenen met de Zuidelijke bisschopsfiguur in het Noordelijke land werd verbonden. Ten eerste is de bekende rol of gild van den heiligen man, later voor een ver-werking voor ondeugende kinderen aangezien, oor-spronkelijk een vruchtbaarheidsymbool van Indo-Germaansche afkomst; aanraking met een rijs ge-roede gaf kinderzegen. Verder is volgens de opvatting [illegible] in de Sinterklaasfiguur een gekerstende samen-

vatting van een drietal Germaansch-heidensche godheden, t.w. van Wodan, van Donar en van Freyr. Om Sinterklaas zweven immers attributen, die tot de persoonlijkheid en den cultus van deze drie godheden zijn terug te brengen. Ook Wodan reed op een *schimmel* en met behulp van den *tabberd* kon hij door de lucht rijden; hij werd vereerd als godheid van den *wensch*. Aan Donar waren de *noten* (thans pepernoten) gewijd als symbool van de *vruchtbaarheid*, terwijl de voorstelling van dezen donder- en bliksemgod in roode kleuren wellicht de tint van den Sinterklaasmantel heeft bepaald. Als god van *liefde*, *huwelijk* en *vruchtbaarheid* gaf Freyr tenslotte vorm en inhoud aan het sturen van Sinterklaas-*vrijers*, terwijl in sommige streken nog Sinterklaas-varkens worden gebakken, die aan het goudborstelige everzwijn, dat Freyrs wagen trok, Gullinborsti, herinneren.



Het is juist het Noorden des lands, waar dergelijke oeroude sagenstof in de volksche liedkunst levendig is gebleven. Lange jaren van verwaarloosden volkszang hebben daar het gevoel voor dit lied nog niet geheel en al gedood en het is wellicht in deze provincies, dat een hernieuwde belangstelling voor het volkslied het gemakkelijkst een reëel aanknoopingspunt met ons muzieklustig verleden zal kunnen vinden.

HERMAN COLLENIUS:
VROUW MET PAPAGAAI
Foto: Kramer

HET EERSTE GEWESTELIJK BUREAU DER NEDERLANDSCHE KULTUURKAMER

DOOR DR J. [illegible] STELLWAG

De Verordening van 25 November 1941, waarbij de Nederlandsche Kultuurkamer in het leven werd geroepen, voorziet krachtens afdeeling III artikel 15 in de oprichting van z.g. „Gewestelijke Bureaux".

Dat reeds in de Verordening hiermede rekening is gehouden, bewijst wel, dat groote aandacht besteed is aan het gewestelijk karakter van de verschillende deelen van ons land. Er is bij de organisatie van de verschillende gilden der Nederlandsche Kultuurkamer nadrukkelijk gedacht aan de gewestelijke [illegible] en aan een betrekkelijke vrijheid der gewestelijke centra ten opzichte van het geheel. De Nederlandsche Volksgemeenschap is niet een massaal, log geheel, maar toont, juist wat haar kultuur aangaat, een eenheid in verscheidenheid. En toont tevens de kracht, die gelegen is in de spreiding harer kultuurkernen.

Het bijzondere karakter van een streek of provincie is niet te loochenen. Limburg en Brabant toonen een geheel anderen inslag dan Holland en Utrecht. Zoo'n verschil is het wetenschappelijk probleem bij uitstek. In het Zeeuwsche kultuurbeeld bijvoorbeeld is te wijzen op de moraliseerende trekken, gelijk zich die bij Vader Cats en Brune de Jonge vertoonden. Het is een volksgemeenschap die wikt en weegt, lang bezint vóór zij begint. Bij Friesland valt de zin voor traditie sterk op. Zooals het spreekwoord zoo typisch aanduidt:

> Nea wurdt dy fêste taeye bân ferbritsen
> Dy 't Friezen van hjar lân forbynt
> (Nooit wordt de vaste taaie band verbroken
> die de Friezen met hun land verbindt).

Zoo hebben ook Holland en Utrecht hun eigen typische kenmerken, die hen van de andere provincies onderscheiden, evenals Gelderland en Groningen. De Nederlandsche Kultuurkamer heeft bij de landelijke organisatie reeds eenigen tijd een aantal correspondenten ingeschakeld, om een juiste bemiddeling tot stand te brengen tusschen kunstenaar en Kultuurkamer en die de taak hebben, de Gewestelijke Bureaux voor te bereiden, daarbij rekening houdende met het voren vermelde gewestelijke karakter.

En zoo wordt thans ook, evenals bij de correspondenten, bij de Gewestelijke Bureaux op deze onderscheidenheid gelet, zoodat het [illegible] dat de medewerkers menschen zijn, die in de betreffende landstreek geboren zijn en er gewoond hebben.

De bestaande verschillen moeten niet vervaagd worden, maar integendeel op een gezonde wijze in stand gehouden en aangewakkerd worden. Over deze differentiatie heen zal gebouwd moeten worden aan de vorming van een nieuw volksch bewustzijn, van besef van verantwoordelijkheid tegenover den kunstenaar, tegenover ons volk en tegenover den nieuwen opbouw van Europa.

Zoo wordt dan op Zaterdag 28 November te Groningen in het oude historische gebouw „Pictura" het eerste Gewestelijk Bureau der N.K.K. opgericht. Dit feit is van groot belang en het bewijst, dat de volksche staat bezig is zich te vormen.

De liberale staat immers was centralistisch en hollandistisch maar het volksche beginsel, dit levensechte en vernieuwende principe, ziet terecht de Gewestelijke verschillen, die het geheel der Nederlandsche Kultuurkamer uitmaken. De tijd van de kultureele Generaliteitslanden, door de Hooge Heeren vanuit Holland geregeerd, is voorbij.

Als wegbereiders van het Gewestelijk Bureau kunnen de correspondenten van de N.K.K. beschouwd worden, die in deze gebieden hun werkzaamheden uitoefenen.

Elk gilde der N.K.K. toch heeft in de provincie zijn eigen correspondent. Deze correspondenten zijn binnen het bestaande provinciaal schema over het geheele land als sleutel- en contactpunten werkzaam.

Het is voor alles verblijdend, dat de N.K.K. door deze correspondenten vaak op [illegible] kunstenaars in deze provincie opmerkzaam werd gemaakt. Want naast de [illegible] vakkundige [illegible] en blijft de sociaal [illegible] van de N.K.K. toch steeds [illegible] element in [illegible] beroepsstand [illegible]. Door het Gewestelijk Bureau zal ook deze zijde [illegible] worden [illegible].

Door de oprichting van dit eerste Gewestelijk Bureau worden eenige nieuwe gezichtspunten op het terrein der huidige kultuurpolitiek [illegible].

Werd vroeger ook de kunst der gewesten [illegible] vanuit Den Haag gecentraliseerd, thans worden in den volkschen staat de belangen van de kunstenaars [illegible] voor gewestelijk [illegible]



HUNEBED.
Foto: D. Koper

De Afdeeling Voorlichting der N.K.K. in Den Haag krijgt sinds eenige maanden door middel van brieven adhaesiebetuigingen met dit streven. Het is toch ook inderdaad zoo, dat dit een groote vooruitgang is bij de vroegere ambtenarij vanuit Holland en Den Haag op het kultuurleven.

In het Gewestelijk Bureau toch worden de kunstenaars gediend en dienen ook zij zelfstandig de N.K.K. De kunstenaar werke dan ook op zijn wijze mee aan deze idee en dit kan bereikt worden, wanneer de mogelijkheid bestaat zooals nu in Groningen, dat de N.K.K. zetelen gaat in het Gewest zelf.

Wat vooral in het oog springt bij de oprichting van dit Gewestelijk Bureau is, dat de *bewustwording* van den kunstenaar *door de nieuwe gedachte* als *streekfiguur* een feit is te noemen.

Laten we eerlijk zijn — men stond vroeger tegenover de gewestelijke stem van den kunstenaar sceptisch. „Hollandistisch" was alleen beschaafd!

En zooals ook in de nieuwere philosofie een kentering komt in de beschouwingswijze van den kunstenaar — men denke aan Dilthey en Spranger in het algemeen gesproken — zoo is door de nieuwe gedachte ook aan den regionalen kunstenaar alle recht wedervaren.

Het kenmerk toch van den nieuwen tijd, dat door het schimmenspel van abstracte constructies heen de werkelijke volksche mensch te spreken begint, geldt ook thans voor den kunstenaar.

Zoo biedt het eerste Gewestelijk Bureau in Groningen dan vele aspecten. Wat Groningen en Drenthe zelf hierin kunnen bijdragen, wordt door anderen uitvoeriger behandeld. Het is een voorrecht inderdaad, dat den Noordelijken Provincies het eerst in haar kultureel leven tegemoet getreden wordt, maar het brengt evenzeer een groote verantwoordelijkheid met zich mede.

De uitvoering der werkzaamheden berust echter bij menschen, die, voortgekomen uit het Noorden, ook ten volle bereid zijn hun tijd en arbeidslust ten dienste te stellen van alle kultuurwerkers.

De taak van het Gewestelijk Bureau is een tweeledige, een departementale en een kultuurkamertaak. In zijn zoojuist verschenen brochure „De organisatorische opbouw der Nederlandsche Kultuurkamer", heeft Prof. Dr T. Goedewaagen deze taken zoo duidelijk omschreven:

„Het Gewestelijk Bureau heeft een *departementale* „*taak,* in zooverre het de kultuur van het gewest moet „stimuleeren en bijvoorbeeld het tentoonstellingswezen, „het tooneel, den volkszang, de beeldhouwkunst van „de streek of stad op een hooger peil moet zien te „brengen. De groote steden en provincies hebben een „eigen kultuurpolitiek; zij beoogen zichzelf tot een „kultuurcentrum te maken of dit te blijven. Hier sluit „het Gewestelijk Bureau bij het overheidsstreven aan. „Het is noodzakelijk, dat de burgemeesters der groote „steden of de provinciecommissarissen met hun wet„houders of bestuursraden op kultureel terrein de be„schikking hebben over een Gewestelijk Bureau. Dit „zal het nauwe contact bevorderen ten bate van de „kultuur van de gouw. Hier ligt een geweldige taak, „die door het Departement niet kan worden vervuld. „Voorts behoort tot de departementale taak van het „Gewestelijk Bureau de bestrijding van de kitsch, „speciaal op het terrein van de beeldende kunsten. „Verder de politioneele contrôle op de naleving van „verordeningen van het Departement of van beslis„singen, zooals ten aanzien van den tekst van tooneel-

„en kleinkunstopvoeringen of de opstelling van ten-
„toonstellingen. Ook de kultureele beoordeeling, de
„recensie van kultureele uitingen in het desbetreffende
„gewest behoort tot de competentie van het Gewestelijk
„Bureau. Van hier uit moeten de rapporten stroomen
„over het concertleven, den volkszang, de beeldende
„kunsten, de kunstnijverheid, de bouwkunst, beroeps-
„en rederijkerstooneel, literatuur, film en pers in het
„gewest. Hier heeft het Departement een apparaat ter
„beschikking, dat in het gewest zelf is geworteld en
„waar men van huis uit met de geschiedenis en de
„situatie der kultuur van stad of streek op de hoogte
„is en dus in zijn beoordeeling met tal van factoren
„rekening kan houden, die in het Departement wel-
„licht niet bekend zijn. Trouwens, reeds nu hebben
„de „correspondenten" der Kultuurkamer in dit op-
„zicht den vakafdeelingen van het Departement vele
„diensten bewezen.

„Tot zoover de departementale taak.

„*De Kultuurkamertaak* laat zich het gemakkelijkst
„omschrijven door bij het hoofdbureau (de afdeelingen
„en de gilden) aan te knoopen. Het spreekt vanzelf,
„dat het Gewestelijk Bureau zijn richtlijnen van het
„hoofdbureau ontvangt en daarnaar handelen moet.

„Het Gewestelijk Bureau zal een groot deel van de
„*voorlichting* en de propaganda der Nederlandsche
„Kultuurkamer op zich nemen. Reeds door het cor-
„respondentenapparaat is gebleken, dat de voorlich-
„ting het best slaagt, als zij van persoon tot persoon
„plaats vindt en bovendien binnen de natuurlijke
„leefruimte van den kultuurwerker in stad of streek
„van inwoning. De voorlichting moet naar gewest
„en gewestelijken aard ge-
„nuanceerd zijn en kan niet
„alleen centraal geleverd
„worden. Zoo zal elk Ge-
„westelijk Bureau een soort
„eigen voorlichtingsdienst
„afgestemd op dien van het
„hoofdbureau, natuurlijk,
„moeten inrichten voor ge-
„westelijk gebruik.

„Voorts zal de inning
„der *contributies*, voor zoover deze niet per giro
„loopen, in handen der G.B. gelegd kunnen worden.

„Vooral zal het een gewestelijk centrum op *sociaal ge-*
„*bied* moeten worden. Hier moeten de kultuurwerkers
„komen als naar een vertrouwd huis met hun sociale
„zorgen en wenschen. Hier melden zij zich om werk,
„hier bepleiten zij hun belangen en leggen hun klach-
„ten neer. Hier vinden zij gehoor en zooveel mogelijk
„persoonlijk contact, als zij steun en raad behoeven
„t.a.v. materiaal, opleiding, vakproblemen. Hier meer
„dan in het hoofdbureau te Den Haag hebben de
„kultuurwerkers onmiddellijke aanraking met het
„lichaam, dat in het leven geroepen is om de voor-
„zieningen te treffen, die hun een behoorlijke plaats
„in de samenleving waarborgen.

„Daarnaast, naast de administreerende en regelende
„functie, zal het *toezicht* op heel het sociale bestaan
„der leden in handen van het Gewestelijk Bureau
„worden gelegd. Ik denk hier aan toezicht op de
„naleving van voorschriften der Nederlandsche Kul-
„tuurkamer, de controle der lidmaatschapskaarten,
„het toezicht op de contracten, op de werktijden en in
„het algemeen op de arbeidsvoorwaarden — alles in
„het belang der leden."

Het is een veelomvattende taak, welke den leider en bestuurder van het Gewestelijk Bureau op de schouders is gelegd, en het zal niet altijd even gemakkelijk zijn den juisten weg te vinden, maar door een eendrachtigen arbeid zal zeker datgene bereikt worden, waarnaar de volksche staat streeft: waardeering van den kunstenaarsarbeid en de behartiging der sociaal-economische belangen van den kunstenaar.

De oude gerichtssteen in den Balloerkuil te Rolde

Foto: [illegible] Folkers

KUNSTENAAR EN KULTUURKAMER

Ontmoeting met den Groningschen schrijver Ger Griever

door Ad. Sassen

Langs het raam van den kalm opstoomenden trein glijdt een stuk van het Groninger Ommeland voorbij. Bruinig rood gloeien de baksteenen hoeven in het licht van de zon. Het is, alsof achter al die muren een zon staat te branden. Het rood is als een zacht incarnaat, een blozen van gedempte fierheid.

Het is een rijk en vruchtbaar land, een land, zoo mooi als menschenhanden onder Gods zon en wolken kunnen maken van een vetten bodem. „Deze streek heeft de grootste opbrengst per hectare van heel Europa", zegt een stem naast mij. Ik overweeg die woorden, terwijl mijn oogen over de weidsche, pas gemaaide korenvelden dwalen.

Aan iederen einder een machtige boerderij. Sommige nog gansch en al in den sierlijk-strakken trant der oude bouwwijze; andere — de meeste — als de vormgeving van wat notaris-plakkaten meestal aanprijzen als „kapitale" hofsteden: zij hebben voor de eigenlijke boerderij, en daarmee verbonden, een trotsch heerenhuis.

Rijk is dit land, inderdaad, maar niet alleen dank zij de uitstekende kwaliteit van zijn bodem. „Al wat gij zijt is der Vad'ren werk", dichtte Potgieter over Holland. Dit geldt voor het Ommeland evenzeer; uit een moeras schiep ook hier de kracht van die helden, al was het geen drassig veen, maar vette, glimmende klei. „Beide, den zee en den dwingeland te sterk", zoo vervolgde de Sassische Potgieter uit het land van Over-IJssel zijn lofdicht op het oude Noordelijke kerngewest Holland. Men kan dit evenzeer, als men zijn geschiedenis kent, op Groningen toepassen. Als hier de vijand kwam, namen de menschen de wijk naar de zelf opgeworpen vluchtheuvels, de wierden, de [illegible] van de oude dorpen; daarna hebben zij den vloed voor immer achter sterke dijken bedwongen.

✤

De geschiedenis van het volk van den kop van Groningen is niet minder belangwekkend. Een oorspronkelijk Friesche bevolking werd versassischt. Hier heeft het eene deel van Saxo-Frisia en het geeft zoo een merkwaardige onderbreking van een eertijds homogeen Friesche kustbevolking. Het type van den Saxo-Fries, dat hierdoor ontstaan is, was een verrijking; het is de versmelting van twee Germaansche individualiteiten: de lenige geest van den Fries met de stugge, in zichzelf besloten ontginnerskracht van den Sas. Groot en dikwerf blond zijn deze menschen. Zij hebben echter niet het langwerpig gevormde hoofd van den Fries, doch het ronde van den Sassischen mensch.

Het zijn niet alleen boeren, die deze streek bevolken; daarnaast kennen de dorpen hun z.g. middenstand van ambachtsmenschen en neringdrijvenden. Daarenboven: schippers en visschers.

Als zoon van een beurtschipper en commissionair in granen kwam 6 Augustus 1900 de regionale schrijver Ger Griever ter wereld te Tjamsweer, gemeente Appingedam.

✤

Aan de gemeenschap, waaruit hij is voortgekomen, kent men den mensch. Op dien regel maakt Ger Griever geen uitzondering. Zooals zijn afstamming en opvoeding was, zoo zijn zijn boeken en tooneelstukken.

Door bijzondere omstandigheden moest de zaak van zijn vader verkocht worden. Zijn ouders vervielen tot armoede en de jonge Griever werd vroeg gedwongen zijn kost te verdienen. De banken van de tweede klasse van de M.U.L.O. moest hij verwisselen met een kruk op een advokatenkantoor. Twee jaren later — hij was ondertusschen jongste bediende in een graanhandel geworden — probeerde hij, voor de grap, hoe de stoel van den directeur der onderneming wel „zat". Deze „grap" beviel hem (en den eigenaar) uitstekend. Want de jongeman klom op tot directeur en is tenslotte eigenaar van deze zaak.

Op zichzelf is dit reeds een episode uit een roman. Griever heeft er dan ook in zijn jongst-verschenen werk „Hij leerde om te bouwen" gebruik van gemaakt.

Maar het geheel, alles van dit leven: zijn ploeteren en „schuiten" om zich de noodzakelijke geestelijke ontwikkeling eigen te maken, heel deze stage en stugge strijd om er boven op te komen, maakt het innerlijke wezen van zijn boeken uit. Zij zijn de levende kronieken van de menschen uit de kringen van nering en ambacht dezer streek.

De trein stoomt Noord-Oost. Wij houden halt bij vele dorpen en komen dan tenslotte in Appingedam.

Gij zult begrepen hebben, lezer, of misschien was het niet duidelijk genoeg, maar dan vertel ik het U nu, dat de stem aan den aanvang van dit verhaal die van mijn begeleider, den schrijver Griever, was. Appingedam is zijn woonplaats. Het is de plaats, waar alle regionale schrijvers van Noord-Groningen vandaan komen. Het is een uiterst merkwaardig stadje, ouder dan Groningen. De „Fiel" vloeit er doorheen; het water, waarover de achterkant van de opslagplaatsen en huizen der handelslieden hangt. Het heeft een prachtige baksteen Gothische kerk, gebouwd uit zware, handgebakken monnikensteenen of te kloostermoppen. Verder een sierlijk Renaissance-gebouwtje, op welks gevel de vloed van het klassicistisch humanistisch Groningen verebd ligt in een fraaie Latijnsche inscriptie.

Ken uw land en heb het lief: deze spreuk is met vrucht ook op Appingedam toe te passen.

Er is een delegatie van het personeel der handelsonderneming van den schrijver Griever aan de deur, wanneer wij zijn woning bereiken. Zij dragen een herrie, zoo groot als een baar voor eerste hulp bij ongelukken. Wat moet dat beteekenen? Niets ernstigs of onheilvols. Het is een geboortegave ter eere van de komst van schrijvers derde kind, dat den dag tevoren zijn intrede op de wereld gehouden heeft. Een „mik" van dertig pond. Geen smokkel-„stoete", maar één, die overgespaard is met bonnen, zoo verzekert mij de schrijver.

In zijn huiskamer praten wij verder. Er staat een kleine archeologische verzameling achter vitrineramen in dit vertrek. Vondsten, bij de afgraving van wierden aan het licht gekomen. Ik zie een foto, waarop de archeoloog Griever zich buigt over een kostbare ontdekking: een met runen ingewreten heft van het mes van een krijgsman uit de vroegste christelijke periode van deze streek. Dan vraagt het doodshoofd van een vrouw (het merkwaardig dikke gebit nog gaaf) mijn aandacht. Griever haalt het uit de vitrine. „Deze vrouw werd met het hoofd omlaag in een waterput gevonden — een ongeluk of zelfmoord", zoo merkt hij op. In deze omgeving, waar dood en leven, verleden en heden weven aan de draden van den tijd, hebben wij verder ons gesprek over de verhouding kunstenaar en gemeenschap, Kultuurkamer en kunstenaar. De neerslag van dit onderhoud laat ik hier volgen. Dit is de meening van Ger Griever:

„De schrijver moet in de eerste plaats zich dienaar voelen van zijn volk.

„Ik ben van meening, dat de schrijver, die zich stevig geworteld weet in zijn volk en liefde gevoelt voor zijn volk, den plicht heeft, al naar mate van zijn kunnen, kennis en vooral levenservaring, op het forum zijn volksgenooten door middel van de literatuur in eenvoudige, ware bewoordingen, die kunnen worden verstaan, een spiegel voor te houden en hen te wijzen op hun deugden zoowel als op hun ondeugden, doch tevens, tegenover de buitenstaanders, voor zijn volk op de bres te staan en het te verdedigen.

Vandaar ook, dat voor den regionalen schrijver in de toekomst een belangrijke en zeer verantwoordelijke taak is weggelegd.

Daartoe dient een schrijver natuurlijk zelf volksgezond te zijn en zich één te gevoelen met zijn volk. Alleen dan zullen zijn woorden waar zijn en waard om gehoor te vinden.

Er bestaat een nauw verband tusschen het eigen leven van den schrijver en zijn werk. Wie zijn volk den weg naar gezondheid en naar het beste van zichzelf wil wijzen, moet ook in zijn persoonlijk leven een voorbeeld voor dat volk zijn.

De meest waardevolle krachten, die in een volk leven, moeten niet alleen in het werk, doch ook in de levenshouding van den schrijver tot uitdrukking komen. Aan den schrijver moeten dus, ook wat zijn persoonlijk leven betreft, hooge eischen worden gesteld. Hij kan niet het sociale prediken en zelf a-sociaal zijn.

Hoewel de schrijver steeds moet streven naar harmonie van vorm en inhoud, dient de eerste jaren, om het volk weer gezond te kunnen maken, het accent te worden gelegd op den inhoud.

Eerste eisch is dus, dat de schrijver zich *gemeenschapsmensch* voelt en afdaalt van den troon, waarop in de individualistische periode hij zichzelf heeft probeeren te heffen.

Het gevolg zal dan zijn, dat de schrijver de beste waardeering verdient en ook ongetwijfeld zal verkrijgen.

Niet alleen, dat het kultureele leven door deze geesteshouding van den kunstenaar tot hoogeren bloei zal geraken, maar ook hij zelf zal uiteindelijk het meest ervan profiteeren.

Stelt daarom de schrijver zijn gaven en krachten in dienst van zijn volk, dan heeft omgekeerd het volk ook den plicht te zorgen voor den schrijver, zoodat deze zich ook materieel geborgen voelt.

En het is juist de Nederlandsche Kultuurkamer, die als officieele instantie in dienst van het volk optreedt en den schrijver deze materieele plichten waarborgt."

WERKEN VAN GER GRIEVER

Romans
De Geluksmid
De meester van Veldwierde
Opgesloten krachten
Zorg om den jongen
Hij leerde om te bouwen

Tooneelspel
Om het geluk van den jongen
[illegible]
Remko Wiend, de Saxo-Fries

Foto: Ir W. Meyer Cluwen

Groningen, het kultureele centrum van het „Noorderland"

DOOR WILCO MEIJER CLUWEN

Groningen is een zeer bijzondere stad, het is *de* stad; in zeer wijden omtrek heet het: „ik ga stad tou": ik ga naar de stad, vanzelfsprekend Groningen. Groningen was een naijverige stad, het duldde in wijden omtrek geen andere stad: Appingedam, meer bekend in den volksmond als „den Dam" heeft in de vijftiende eeuw of daaromtrent een lauwe poging gedaan om ook stad te worden en een bescheiden plaats in te nemen naast Groningen, maar Groningen, *de* stad, sloeg het met geweld van wapenen neer. In geheel Drenthe was geen stad te vinden dan in den uitersten hoek het bescheiden vestinkje Coevorden dat den toegang tot Drenthe, het zeer arme Drenthe, moest bewaken. Arm Drenthe, dat bijna tot den rang van wingewest: Generaliteitsland was afgezakt, dat geen stem had in de Staten-Generaal, Drenthe, „het stiefkind" zou nooit een stad bezitten. Dokkum en Leeuwarden waren de naaste zeer bescheiden steden, niet veel meer dan ommuurde marktvlekken zonder goede verbindingen.



Dat besef alleenheerscheres te zijn, een monopolie als stad te bezitten is altijd zeer levendig geweest in Groningen, de stad heeft het steeds naarstiglijk bevorderd en uitgebuit, tot op den huidigen dag. „Tout chemin mène à Rome", alle wegen loopen op Groningen uit en alle kanalen zijn van uit Groningen gegraven, alle spoorwegen en lokaalspoorwegen, alle trams en busdiensten richten zich op „de stad". De Martinitoren, met het Saksische paard op de spits, „dei olle grieze toornn" is het symbolisch middelpunt

van Stad en Lande, alle afstanden worden gemeten in K.M. van zijn voet af, zooals de mijlen in het groote Romeinsche Imperium vanaf het Forum in Rome telden, de meeste wegen zijn kennelijk op haar gericht zoodra de toren in het zicht van den reizenden man kwam.

Groningen is ook een eerwaardige, een oude stad, een meer dan 900-jarige, het is een nedersaksische stad, een Drenthsche stad is het eigenlijk, maar dat moet je onder ons gezegd en gezwegen niet te luid verkondigen want dan doe je een Groninger een affront aan, Groningen laat den Drenth als klant gaarne toe, heeft wel eens meer als met een armoedig familielid, het stiefkind onder de provincies, dat je maar half erkent, maar Groningen ligt dan toch maar op het eind van den Hondsrug in een Drenthsche gouw. Het Gorecht en z'n oudste straten- en familienamen doen zoo recht Drenthsch aan: de Haddinge's, de Ebbinge's, de Gelkinge's en de Folkinge's enz. Heel het gebied onmiddellijk ten Zuiden van de stad is typisch Drenthsch landschap: de Hondsrug, „de geest", met nedersaksische huizen en namen, met eekwallen, veel eikenhout, met havezathen. Helpman in de gemeente Groningen heeft een brink. Echt Groningsch Ommelandsch is evenwel de klei en de „heerd", de „marschlanden" klei. Nu Drenthe wel vaart, begint het ook in Groningen mee te tellen.

Groningen is volkskundig een merkwaardige stad met een zeer eigen karakter, dat het langer heeft kunnen bewaren dan de Hollandsche steden door haar afgezonderde ligging. Het dialect — de Groninger spreekt met overtuiging van den „Grönneger taal of spraok" — is een nedersaksische gouwspraak, maar bespeurt men er vele Friesche invloeden. Niet alleen in de taal, ook in het volk. De Drenthen in den kop van hun provincie en in het Westen, vormden evenals het Groningsche Westerkwartier een overgangsgebied, [illegible] wordt zelfs nu nog Friesch gesproken. De rijke [illegible] stad heeft veel inwijkelingen uit de Friesche Ommelanden opgenomen en geassimileerd, hun Groningsch telde veel frisismen en Friesche [illegible] den Upstalboom [illegible] [illegible] is [illegible] Stad Groningen een neder[illegible] saksische stad waar eens het nederduitsch de spreek- en schrijftaal was, voordat het hooghollandsch als officieele taal en den voorrang verkreeg. Het zou niet onmogelijk zijn geweest, — zooals gedurende een korte periode in het begin van de [illegible] eeuw geschied is, — wanneer Stad Groningen tevens hoofdstad van Drenthe geworden ware. Zij zelf heeft [illegible] [illegible] [illegible] mogen zich naar de vette Friesche

Ommelanden gewend en ze onder haar invloed gebracht, meer met economische strijdmiddelen dan met wapengeweld: koopmanspolitiek! Beide, Stad en Ommelanden werden ten slotte in één gewest vereenigd zonder het „Oude Landschap" Drenthe. Het provinciale wapen geeft daar uitdrukking aan: twee kwartieren vertoonen de Ommelander vlag, d.i. de Friesche vlag, hier met elf in plaats van de zeven Roode boutharten (of plompebledden?), terwijl de beide overige kwartieren het Groninger stadswapen bevatten, den zwarten adelaar met een groen en wit hartschild.

Die strijd tusschen Stad en Lande, die tot uitlooper in onze dagen had, zou een doorloopende illustratie mogen heeten van de Oostfriesche zegswijze: „Die van het zand, lose ljue". Het zelfde drama heeft zich namelijk ook daar in alle grensgebieden waar Fries en Nedersaks naaste buren waren, afgespeeld. De Nedersaks, de man van de hooger gelegen arme zandgronden, de „geest", was beweeglijker, gewiekster, ondernemender, [illegible] en [illegible] dan de rijke, meest phlegmatische, zoo niet welvarende, marsch-bewoner, de Fries. De Nedersaks heeft daarbij zijn rechten boerenaard, vooral toen hij stedeling werd, veel meer handelsaanleg, grooter menschenkennis en economischen zin getoond: de Hanze! Hij was [illegible] [illegible] dan de Fries die veel meer [illegible] was en nog is. Bekend is de houding van den Friesche boer die principieel zijn boerderij [illegible] [illegible] [illegible] dan [illegible] een minderen melkprijs, de Groninger verkoopt zijn melk waar hij er het meest voor maken kan. Die handelsgeest heeft Groningen al vroeg tot een stad van beteekenis gemaakt, tot een Hanzestad, die den geheelen omtrek, boerenland, economisch aan zich kon onderwerpen, door het stapelrecht dat zij zich eigenmachtig toekende, door monopolisering van het handwerk, door aankoop van landerijen en rechten, door verkeerspolitiek. Welke stad in ons land behalve dan Kampen heeft een zoo omvangrijk grondbezit door ontginningen, inpolderingen, met veenderijen verworven als Groningen? Reeds haar ligging bij het samenloop van twee stroompjes, die Hunze en de Drenthsche Aa [illegible] verbinding met zee, het Reitdiep, op het punt waar de groote verkeersweg over den Hondsrug vast liep in de rijke marsch, bepaalde haar toekomst als handelscentrum, de handelsgeest van de bewoners bracht haar omhoog. Die ondernemingsgeest moet er al vroeg in gezeten hebben. Al vroeg konden worden Groninger kooplui gesignaleerd, zoo in de eerste helft van de dertiende eeuw in Novgorod, het eindpunt van een bekende middeleeuwsche handelsroute, in Londen, enz. Hanze-kooplui. Het aantal min-of-meer historische anecdotes dat den handelsgeest van die stadgroningers moet illustreeren, is legio; circa,

1100, toen zij nog halve heidenen waren en onder den Bisschop van Utrecht ressorteerden hadden zij weer eens een kapelaan bij een ruzie doodgeslagen. Rumor in casa! de bisschop legde hun een boete van 100 Hamburgsche goudmarken op, een enorm bedrag voor dien tijd. Protest van Groningsche zijde, eenige afgevaardigden van de stad moeten pogen met den Bisschop tot een accoord te komen en hem milder stemmen. Ze reizen naar Utrecht, op zich zelf al een onderneming in dien tijd en na eindelooze onderhandelingen bereiken ze dat de Bisschop ditmaal met tachtig goudmarken zal genoegen nemen onder beding hunnerzijds dat ieder volgend maal het bedrag op 60 marken zal gesteld worden! Aldus het verhaal, historisch juister is waarschijnlijk het relaas van den



A. vander Laan delin. et Sculp.

Rudolf Agricola (1443-1485), de groote Germaansche denker (zijn Nederlandsche naam was Rudolf Huisman), werd geboren te Baflo in Groningen.
Hij was een leerling van Thomas à Kempis en studeerde later te Leuven. Hij was zeer bevriend met Wessel Gansfort en ging als afgevaardigde van de stad Groningen naar het Hof van Keizer Maximiliaan I. In Duitschland studeerde hij te Worms en Heidelberg en gaf daar stoot tot de herleving van de studie der klassieken. Zijn belangrijkste geschrift, dat van invloed is geweest op de studie der wijsbegeerte, is „De Inventione Dialectica".

beeldenstorm in Groningen, die elders hier te lande en nog meer in Vlaanderen fanatieke vormen aannam, waarbij veel schoons en kostbaars vernield werd. Niet alzoo in Groningen, de zakelijke en nuchtere Groninger liet wat ergernis gaf uit de kerken wegnemen, opbergen en liquideerde de „paepsche superstitieuse beelden" enz. geleidelijk op de voordeeligste wijze. De Hervorming heeft zich in de stad op nuchterder wijze en met vele politieke weifelingen doorgezet, de handel en de lokale nijverheid, dus rust en vrede, was hoofdzaak; niet aldus in Geusgezinde Friesche Ommelanden! Geleidelijk won de stad meer en meer invloed in den omtrek: zij kocht de Heerlijkheid Westerwolde, begin 17e eeuw, zij kreeg bezit en macht in het Veenkoloniale gebied, Stadskanaal! — de Friesche, de Ommelander-jonkers, de landadel — die op meer dan honderd, thans op vier na verdwenen „borgen" zetelden — waren evenals de groote eigenerfde boeren op de „heerden", maar al te vaak slechte economen die bij of in de stad in schuld kwamen. Vele jonkers verkozen bovendien het meer comfortabele, geciviliseerde leven in „de" stad, vermaagschapten er zich, vestigden er zich metterwoon, de borgen vervielen, het zwaartepunt werd steeds meer naar „de stad" met haar bovenlaag van geïmporteerde „Hollandsche" kultuur verlegd en zou zich nog meer daarheen verlegd hebben, wanneer niet door het Continentaalstelsel en latere bijzonder gunstige conjuncturen de Groninger boer — nog altijd de meest eigenerfde van onzen Nederlandschen boerenstand — in een zeer gunstige economische positie was gekomen en daarmee ook had geleerd te rekenen en economisch te denken. Maar de Nedersaksische stad was en bleef nummer één en toonaangevend in het gewest, dat toch eenmaal Friesch was (wanneer men afziet van Goorecht en Westerwolde) en dat nog in pl.m. 1580 in ons Wilhelmus zoo genoemd wordt: „Graaf Adolf is gebleven in Friesland in den slag", bij Heiligerlee in het Oldambt. Het heeft er eenmaal op geleken, of Groningen op de grens van Nedersaksisch en Friesch gebied gelegen, werkelijk de politieke hoofdstad zou worden van een Grooter Friesland, dat naast Friesland, onze tegenwoordige provincie, ook het thans Duitsche Oost-Friesland zou omvatten, mogelijk wel mettertijd alle zeven Friesche zeelanden van den Upstallboom. Maar het tragische politieke noodlot van het Friesche volk — waarvan reeds de Romeinen getuigden dat het moeilijk te regeeren was — voltrok zich nogmaals toen Edzard de Groote van Oost-Friesland, korten tijd meester binnen Groningen, zijn pogingen om alle Friezen in een groot eenig Friesch Rijk te vereenigen, definitief moest opgeven.

Dat was in het begin van de 16e eeuw, dat wil zeggen te laat, niet alleen binnenlandsche moeilijk-

heden verijdelden zijne poging, ook de buitenlandsche politiek van het Habsburgsche Huis dat naar meer Nederlandsche eenheid streefde stond zijne plannen energiek in den weg. Edzards geschiedenis zou rijke stof voor een historisch drama of roman kunnen leveren. Friesland zelf isoleerde zich nu meer en meer, deze nadeelige territoriale beperking is aan den anderen kant het behoud van het Friesche karakter en van de Friesche taal geweest; de Ommelanden verloren voor zoover ze het nog bezaten althans in de taal, veel meer dan in het bloed, hun Friesch karakter. De stad Groningen gaf haar naam aan een grootendeels oorspronkelijk Friesch gewest, de provincie Groningen. Er ontstond zelfs een felle provinciale naijver waarvan b.v. het populaire rijmpje: „Fryslân boppe, Grins in e groppe" getuigde. (Grins = Groningen).

Deze tijd ligt gelukkig lang en lang achter ons! Provincialisme in den slechtsten zin van het woord! We zijn allen, Friezen, Groningers en Drenthen goede Nederlanders geworden. De tegenstellingen tusschen de beide in waarheid zeer naverwante stammen, Friezen en Saksen zijn in dezen harden tijd van oneindig veel ernstiger conflicten en tegenstellingen minimaal klein geworden. Taal, de eigen taal is wel zeer belangrijk, maar toch niet „het geheele volk", zooals het met eenige dichterlijke overdrijving ergens heet. Samenwerking met eerbiediging van ieders eigen karakter en gevoeligheden — dit laatste zij vooral tot de Friezen gezegd — is zeer wel mogelijk. Een domicilie voor Saxo-Frisia moet toch ergens liggen en dan is Groningen de aangewezen plaats. Drenthe, de minst volkrijke provincie, kan allerminst bezwaar hebben; Groningen is — maar zeg het niet al te luid — eigenlijk een Drenthsche stad, een stad met eigen karakter, met een eigen, merkwaardige geschiedenis, een mooie stad, die een eigen bouwstijl bezat, een levende stad, een kultureel centrum, vanzelf aangewezen als zetel voor de kultureele stichting „Saxo-Frisia", Groningen is *de* stad.

E. VAN DRIELST — DRENTHSCH LANDSCHAP — *Foto: Kramer*



DE GRONINGSCHE LETTERKUNDE

DOOR GER GRIEVER

Onze letterkunde is nog betrekkelijk jong. Eén der eerste stukken die in druk verscheen en literair verantwoord is, heet „De Golden Kette" geschreven door W. van Palmar (pseud. van mej. Geertsema). Daarvoor echter zagen reeds o.a. talrijke berijmde verhalen het licht, waarvan we in de eerste plaats willen noemen „Hou dat Jan aan zien Soar komen is" en „Roare Raize van 't Hoogeland noa Stad", geschreven door den burgemeester van Appingedam, Mr S. Reynders. Beide verhalen werden het vorige jaar herdrukt en vinden nog gretig aftrek. Ze leefden in het volk en verschillende uitdrukkingen worden heden ten dage nog in den volksmond gebezigd.

Eén der andere bekende, en heden nog vaak gezongen liedjes is „Simon-Manje oet vrijen" en waarschijnlijk gedicht door den schoenmaker Kuipers uit Zeerijp. Verder verscheen er o.a. werk van Ds Geert Jans Cool en Mr Tresling.

In 1837 zag de eerste Gron. Almanak het licht, waarin verscheidene van deze gedichten en verhalen voor het nageslacht zijn bewaard gebleven.

Na de publicatie in 1875 van „De Golden Kette" werd de Groningsche letterkunde steeds meer met beter werk verrijkt.

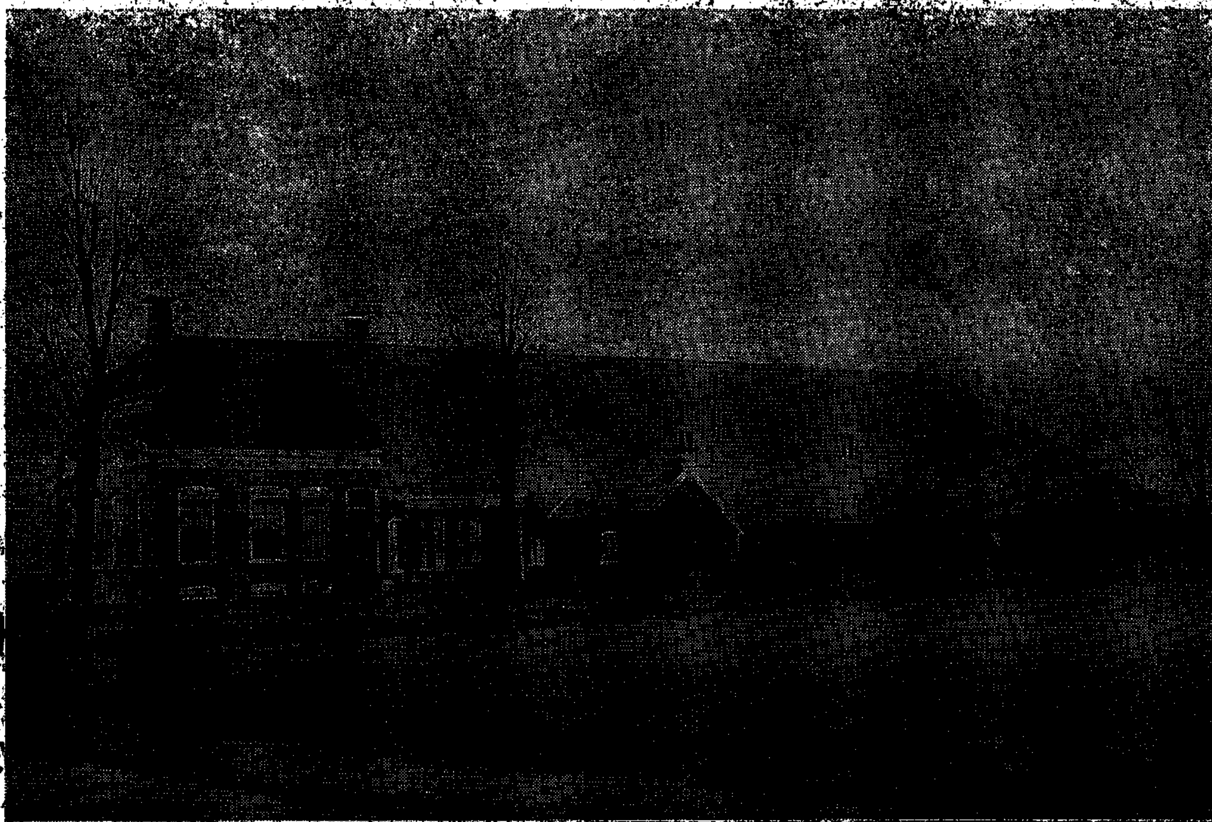
We noemen o.a. de verhalen van Ubel Wierda en G. Zijlma ('n Oavend op Daipswaal).

Het was echter de eeuw-wende die een nieuw letterkundig tijdperk inluidde.

In 1901 verscheen n.l. van den Appingedammer Mr de Blécourt „Fivelgoër Landleven", een bundel bijzonder volksche verhalen, doordrenkt van echten, gezonden humor. Door de bemoeiingen van K. ter Laan, is ook van deze verhalen het vorige jaar een herdruk verschenen. Een zeer vruchtbare schrijfster dook daarna op. Het was Mevr. de Haas—Okken, ook al weer een Damster van geboorte. Het is opmerkelijk, dat naar verhouding de meeste Groningsche schrijvers uit het stadje Appingedam en omgeving stammen, het oudste kultureele centrum van „Fivelingo", de gouw van Noord-Oost-Groningen, die, omringd door den zeedijk en geïsoleerd van de heirwegen, het meest haar eigen karakter behield en daardoor haar gouwspraak het zuiverst kon bewaren. Mevr. de Haas—Okken schreef vele verhalen, die door een grooten kring van lezers gelezen werden en nog gelezen worden. Wij noemen als de bekendste „Olle Vrienden in Grunnegerlaand", „In hörn van Heerd", „Oabeltje Omzwinder", „Hoppersvolk".

Van de oudere schrijvers noemen wij nog: B. H. de Graaff (psd. Geert Blas), Gerrit Kwast (psd. Jan Laps), A. H. Smith (psd. Gerrit Witze), G. Stel (psd. Gerrit Elst), J. H. Neuteboom en E. van Deest.

Het is echter onbetwist G. W. Spitzen (psd. Geert Teis) die kan worden beschouwd als de leider der nieuwe letterkunde. Hij is de nestor der thans nog



Groninger Boerderij te Kolham.
Foto: E. Folkens.

levende schrijvers en de eerste redacteur van het literaire en geschiedkundige maandblad „Groningen".

Hij is de dichter van ons veel gezongen Groningsch volkslied:

„Van Lauwerszee tot Dollard tou
Van Drente tot aan 't wad
Doar gruit, doar bluit ain wonderlaand
Rondom ain wondre stad,
Ain Pronkjewail in golden raand
Is Grünnen, Stad en Ommelaand."

Van dezen dichter, novellist, en tooneelschrijver verschenen vele werken. Het meest representatief is naar mijn meening „Opslag in Stoppellaand", terwijl het bekendste werk van hem is zijn veel gespeeld tooneelspel „Dizzepie-Dizzepu". Dit stuk gaf den stoot aan het tooneelschrijven en is als zoodanig van historische beteekenis.

Na hem noemen wij direct J. Dijkstra (psd. Nikl. Griep). Onze beste natuurpoëzie is van zijn hand.

„De grauwe wilgen schoelen
Daip doekenkt bie de sloot
De regen tikt aintonig
En zeurt in ainernood."

Dit vers is een bewijs hoe goed de schijnbaar stroeve volkstaal, gesproken op de taaie klei, te gebruiken is voor de uitzegging der teerste gevoelens.

Evenals de Groningers, met hun verborgen emotionaliteit, geladen zijn van gevoelens, die ze zeer moeilijk uiten, zoo zijn ook de gedichten van Dijkstra vol innerlijken rijkdom. Er zit veel meer in en er steekt veel meer achter dan een oppervlakkige lezer toeschijnt. Veel van zijn werk kan den toets doorstaan bij een vergelijking met de beste verzen van Hollandsche dichters. De literaire waarde van zijn werk is dan ook zeer groot. Een Bloemlezing van zijn gedichten is kortelings verschenen onder den titel: „Keur oet gedichten".

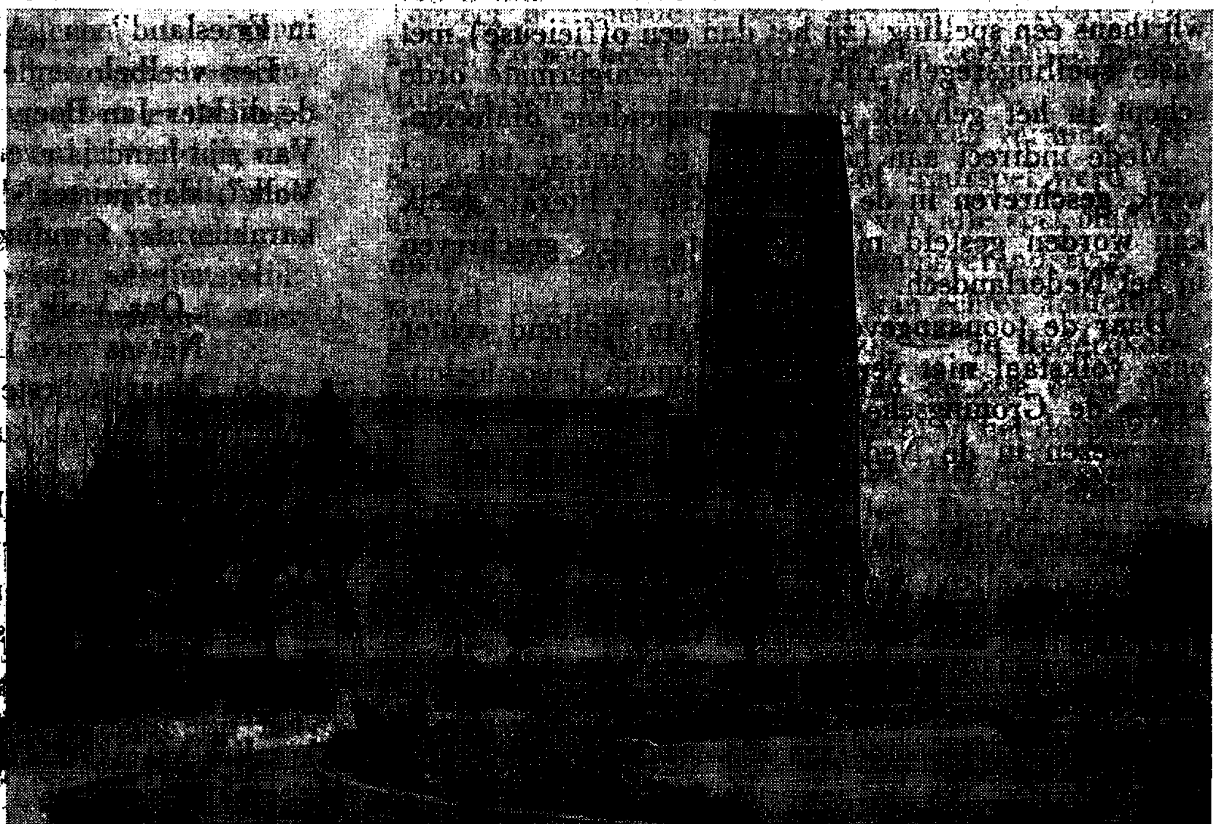
Met J. Rietema, de schrijver van o.a. „Uit wad en Polder", „Van 't Hoogeland", „Pluustergoud", was hij jarenlang redacteur van het reeds genoemde maandblad „Groningen".

Van de oudere nog levende generatie noemen wij P. Keuning (lang niet voldoende gewaardeerd), schrijver van de volksche boeken „Kinderen in Verstand en Boosheid" (juist weer herdrukt) en „Arbaidersmensken", Jan Bos, schrijver van „Mooi Volk" en „'n Poar Dörpsgenooten", W. Meyer (psd. Wolf Meesters) schrijver van „Hielko van Oaltje", Jan Fabricius, de schrijver van het veel gespeelde en vertaalde tooneelstuk: „Onder ain dak", G. van Nes—Uilkes, schrijfster o.a. van de beide boeken (geschreven in het Nederlandsch doch spelende in Groningen): „De Bergmannetjes" en „De oude Stee", Mej. T. Hagedoorn en J. Tilbusscher, die o.a. een oer-oud sprookje „Jan-maanje ien 't pampieren hoeske" op schrift bracht.

Ten slotte dient nog vermeld de folkloriste, Mevr. Huizinga—Onnekes, (de nicht van Johannes Onnekes: schrijver van „Zeden, gewoonten en gebruiken in Groningen") aan wie Groningerland veel verschuldigd is voor de, uit den mond van ontelbare oude mannen en vrouwen, geboekstaafde Groninger overleveringen.

De bekendste der bij het volk levende liederen blijven voor het nageslacht bewaard in het „Laiderenbouk" van P. Groen, voor de piano bewerkt door G. B. Jager.

Wij willen de rij der letterkundigen van de oudere generatie besluiten met één der meest bekende: K. ter Laan. Hoewel zijn arbeid in hoofdzaak op taal- en geschiedkundig terrein ligt, heeft hij zich toch eveneens veel bewogen op het gebied der scheppende



Kerk te Stedum

Foto: E. Folkers



Kloosterkerk te Ter Apel
Foto: E. Folkers

letteren. Niemand heeft op letterkundig gebied zooveel voor het Groningsche kultureele leven gedaan als hij. Groningerland is hem dan ook veel verschuldigd.

Een monument heeft hij zich alleen reeds opgericht door het schrijven van het nieuw Groninger Woordenboek waaraan hij twintig jaren heeft gewerkt. Verder zijn verschenen: vele studies, korte verhalen en (soms in samenwerking met anderen) vele bloemlezingen. Als voorzitter van de landelijke vereeniging „Groningen", heeft hij ten aanzien van onze letterkunde zeer activeerend gewerkt. Hij is een uitnemende kenner van de Groningsche taal en aan hem is te danken dat wij thans een spelling (zij het dan een officieuse) met vaste spellingsregels rijk zijn, die eenigermate orde schept in het gebruik der onderscheidene dialecten.

Mede indirect aan hem is het te danken dat veel werk, geschreven in de eigen volkstaal, literair gelijk kan worden gesteld met het beste werk geschreven in het Nederlandsch.

Daar de toonaangevende critici in Holland echter onze volkstaal niet verstaan en kunnen beoordeelen, kreeg de Groningsche letterkunde niet haar plaats toegewezen in de Nederlandsche letterkunde die zij verdiende.

Hierdoor blijkt, dat een juiste beoordeeling van literair werk alleen gegeven kan worden door degenen die van denzelfden bodem zijn, het karakter begrijpen, de taal verstaan en bekend zijn met haar idioom.

Het is wel stimuleerend dat het voor de jongere generatie der letterkundigen is weggelegd, om aan de andere Nederlandsche gewesten meer bekendheid te [illegible]

geven van Groningerland, door hun werk geheel of gedeeltelijk te schrijven in de landelijke voertaal.

Het was vooral de bekende Groninger literator Herman Poort, die ijverde voor het Groningsche letterkundig leven, en daarvoor waardeering zocht in de andere provincies.

Hij was het ook die zijn leerling Ger Griever in deze richting beïnvloedde, waardoor deze zijn meeste werken schreef in het Nederlandsch. Wij noemen de romans: „De Geluksmid", „De meester van Veldwierde", „Opgesloten kracht", „Zong om den jongen", „Hij leefde om te bouwen" en het tooneelspel „Om het geluk van den jongen".

Eveneens doet dit, wat de verhalende gedeelten betreft, de auteur Rein Brouwer, in zijn beide boeken „Dauw over dorstig land" en „De zon overwon", verder de schrijfsters Jant Nienhuis in „Waar mens en koren rijpen" en Sien Jensema in „De Edema's".

Eenige historische romans, spelende in het Noorden, schreef Wouter van Riesen. Het zijn „Een oude liefde in Friesland" en „Alberta ten Oever".

Een veelbelovende schrijver in de volkstaal is nog de dichter Jan Boer, die debuteerde met „Nuvverkes". Van zijn hand is eveneens het prachtige gedicht „Ons Volk", dat juister dan welk ander gedicht ook het karakter der Groningers vertolkt.

„Ons Volk is brokkel, stroef en kold,
Net as zien haarde kloeten.
Moar 't beste is noar binnen vold,
De roegste kaant zit boeten."

Als andere letterkundigen noemen wij nog den dichter der humoristische verzen: P. J. Werkman; verder W. J. [illegible]ma, J. Zijl en nog vele andere schrijvers en dichters die publiceeren in de maandbladen „Groningen" en „het Noorderland".

Als de teekenen niet bedriegen, dan gaat het letterkundig leven in Groningerland een grooten bloei tegemoet.

Het Rederijkers-tooneel in Drenthe

DOOR J. J. UILENBERG

Aan de ontwikkeling van het Rederijkers-Tooneel van de 16e en 17e eeuw heeft het Noorden van ons land, naar we meenen, zoo goed als niet deelgenomen. Deze ontwikkeling was de weerspiegeling van Neerlands grootheid in het Bourgondische Tijdperk en in de Gouden Eeuw. Dat tooneel zetelde in Hollands groote steden.

Maar de verhoogde belangstelling voor het Vaderlandsch Tooneel die er kwam in de laatste helft der 19e eeuw, deelde zich mee aan stad en aan platteland van heel Nederland.

Drama-schrijvers als Schimmel en Hofdijk gaven den toon aan. De stukken, die door deze schrijvers en door hun navolgers ten tooneele werden gebracht, waren meer burgerlijk gericht dan op boeren-kultuur ingesteld, maar overal werden ze gespeeld. De bevorderaars van het geestelijk leven te plattelande waren de predikant en de meester. Met hun leesgezelschap onderhielden zij het contact tusschen stad en land. Maar toen omstreeks 1870 de Rederijkerskamers als paddestoelen uit den grond rezen, was het in onze Drentsche dorpen de meester, die de leiding had. Men kan veilig zeggen, dat het leeken-tooneel in Drenthe is gegroeid met en door de school.

De eerste spelers waren leden van „De Zang". Al jaren bloeide het zangvereenigingsleven. Het stond onder invloed van de kerk en de gezongen liederen waren hiermee in overeenstemming. Toen er belangstelling voor tooneel ontstond en de leden voelden, dat ze meer konden dan zingen, werd de meester-dirigent tevens regisseur en souffleur. Heel wat plattelandsonderwijzers hebben zich op dit terrein verdienstelijk gemaakt. Thans beleven we den tijd dat menige Kamer in Drenthe haar 75- of 80-jarig bestaan viert.

Wanneer in den vervlogen tijd de candidaat-onderwijzer zich bij den dorps-wethouder presenteerde, zei deze: „Het is hier zoo gelegen, meester, — as wij lachen willen, mut wij oes zölf kiedelen. Ik wol maar even weten, of ie ook mee kietelt, as ie benuumd wordt!"

Als de meester voor kietelen voelde, verhoogde dat zijn kans. Werd hij dan benoemd, dan bracht dat zedelijke verplichting mee. En zoo groeide op het platteland van Drenthe het rederijkerstooneel met de school.

Toen kwam de schoolstrijd. Twee partijen, die zich later oplosten in velerlei groepjes, begaven zich door deze groepeering op zijpaden en verloren zoo den grooten weg naar ruimer levensterrein uit het oog. Ons Drentsch dorps-gemeenschapsleven leed er onder. Het tooneel en zijn uitvoering was geen weerspiegeling meer van de aloude dorpseenheid. Het kwam bij een deel der bevolking, vooral in de veenkoloniën, zelfs in diskrediet. Want er zijn predikanten geweest, die aan hunne jongelingen en jongedochters vertelden, dat het tooneel een „Gode onbehaaglijk bedrijf" was. En zoo werd de rederijkers-kamer voor dit deel der jeugd verboden terrein. Het Vrijzinnige deel der bevolking speelde door, al moet worden gezegd, dat de oude kamer niet meer het monopolie van het plankenbedrijf had. Tooneelspel werd weldra ook dienstbaar gemaakt aan propaganda voor Volksonderwijs of liefdadigheids-instellingen.

Maar in het kerkelijke kamp had men ook behoefte aan ontspanning. Niemand kan bij brood alleen leven. Ook de jongelui, die in het gebouw voor Christelijke Belangen samenkwamen, waren ingesteld op lach en lied. Jeugd blijft jeugd. Het lied gaf daar geen moeite. Voor lach had men noodig: voordracht en tooneel. Tooneel herinnerde te zeer aan het afgekeurde gekweel. En zoo heeft men daar binnen kerkelijke muren uitgevonden het woord SAMENSPRAAK.

Soms zijn er titels van tooneelstukken veranderd en het onderschrift tooneel-, blij- of treurspel werd van alle blijdschap en treurnis, zelfs van alle spel ontdaan door deze uitvinding. Zoo'n naamsverandering, op zichzelf een onschuldig bedrijf, kan echter aanleiding geven tot huichelarij. Hoe het zij, — de Rederijkers-Kamer had in de eerste helft van de 20e eeuw niet meer zoozeer de algemeene aandacht in het dorpsleven als in de laatste helft van de 19e. Het dorpsgemeenschappelijke, zoo eigen aan het Drentsche volkskarakter, heeft tijdelijk geleden door den geest van versplintering, die zich op alle gebied deed gevoelen.

Een booze geest moet bezworen worden. Wij gelooven dat we nu den tijd beleven van de uitbanning van die booze verschijning.

De bewustwording van het boerendom te plattelande en vooral in Drenthe geeft blijk van kracht,

moed en ordebesef. Er klinken weer frissche liederen langs wegen en in zalen. Er is weer orde bij feesten. En de slappe jeugd, die zich in de laatste jaren uitte met „geef me maar 'n druppie" en „bokkie be", maakt plaats voor fier jong volk met krachtige marschliederen, die groote belofte voor de toekomst inhouden.

Met en door deze jeugd komt er ook frisch leven in het rederijkers-bedrijf. Vraag naar eigen stukken naar boeren-kultuur, afzwering van het stads- en salon-gedoe op een boerentooneel, geeft blijk van gevoel van eigenwaarde en streven naar veredeling van eigen land en volk.

Ter illustratie geven we nog een jeugdherinnering. Als onze meester op bid- of dankdag (voor 't gewas) hevig in de weer was en door ons een mand met hooi en de sjamberloek van een ouden rentenier naar de Eerste Aanloop liet brengen, dan riep de meid van den burgemeester over de heg tot die van den domnee: „Gao'j van aovend ook nao de Kemelie?"

In Drenthe spreekt men niet van Komedie maar van Kemelie. De Drentsche tong neemt, gelijk de Drentsche boer en zijn paard, den gemakkelijken, geleidelijken weg en die loopt niet langs steile hoogten en plotselinge wendingen.

Hooi en sjamberloek! De meester had hooi noodig, om van jonge lieden met negatieve buiken welgedane burgervaders met breede vesten te maken. En het calotje met de kamerjapon van den ouden couponknipper maakten van een boerenknecht langs den kortsten en meest beproefden weg een rentenier.

Zoo stonden wij dan op de stoep van den ouden heer met het calotje.

„Komplement van de meester en of wij de lange jasse met de kwasten en 't mussien konden kriegen?"

— „Wie mut er in?"

„Loeksen Jans Berend!"

— „Neem maar met, — niet voel maken en schoone weerumme brengen!"

De groote repetitie was voor de jeugd met begeleiders à 10 cents entree. Vroeg waren we aanwezig. Een half uur lang keken we met kloppende harten naar het doek, dat met het opschrift „Rederijkers-Kamer Concordia" en de twee gescheurde en verweerde bazuinengeltjes op de hoeken niets dan genot beloofde. Want al begrepen we weinig van den inhoud van het drama, — de gepoederde pruik op het rooie haar van den bakkersknecht en de scheef geschoven buik van den mageren kleermaker waren alleen al een bron van vreugde.

Na eenig kloppen en hoorbaar coulissen-geknerp, tafelschuiven en het breken van glaswerk ging het eerste belletje, — vijf minuten later het tweede en dan riep de kastelein door de zaal „hef alleman wat?" En wanneer er in de tapkast zekerheid bestond, dat iedereen „wat had", dan eerst schreeuwde de kastelein „Halen!"

Dan speelde zich daar op de opkamer van het café de Eerste Aanloop een drama in drie bedrijven af. De souffleur, die achter de coulissen stond, had hoorbaar de leiding, niet alleen op het tooneel, maar ook in de zaal, want naast de rolvoorzegging vond hij ook nog tijd en gelegenheid, om te roepen „niet bedienen" wat dan gevolgd werd door een waarschuwing van den kastelein „zachies bestellen, zachies loopen en gien geld op 't blattien gooien." Een compromis te vinden tusschen de rechten van kunst en arbeid is voor een kastelein altijd een probleem geweest.

Na afloop was er bal. Daar er altijd kapers op de kunst waren, hield de politie een oogje in 't zeil. Want vrijers uit andere plaatsen konden met meer veiligheid een expeditie op Atjeh meemaken.

Maar hoe het ook afliep, de correspondent van het Prov. Dagblad schreef:

De Rederijkerskamer Concordia gaf haar eerste wintervoorstelling. De spelers kweten zich goed van hun taak, de rollen zaten er goed in en werden op meesterlijke wijze voor het voetlicht gebracht. Een geanimeerd bal besloot den gezelligen en leerrijken avond. Geen wanklank werd gehoord.

De berichtgever kende de volks-opinie. — „Wat hier veurvalt, daor hebt ze in Assen niks met te maken." (Assen = de rechtbank).

Uit het boerendom zullen de komende standen gevormd worden. Als de late burgerlijke mensch volkomen uitsterft, duikt de boer op als hoeder en schepper van het nieuwe. Spoedig zal hij de teugels der geschiedenis in handen nemen. In geheel Europa voltrekt zich deze langzame overname van het historische door den boerenmensch. De boerenvolkeren van ons werelddeel staan reeds voor het uur van hun verheffing. Met de ineenstorting van het intellectualisme en met de laatste ontaardingsverschijnselen in de volksche organismen voltrekt zich tevens de revolutie van den elementairen mensch.

Tot nu toe hebben aristocratie, burgerdom en proletariaat den grootsten invloed op de geschiedenis van Europa, op de organisatie van de standen en de verschillende belangengebieden, van het kapitaal en de nationale strevingen gehad. Nu zal weer het boerendom optreden en de volksche nieuwe orde in Europa bepalen.

In ieder geval zal het nieuwe Europa een rijk van boeren zijn. Het derde millennium zal in het teeken van dit rijk voltooid worden.

(Jankó Janeff: Demonie dezer eeuw (Ned. vertaling van Frits Sampimon in voorbereiding bij de Amsterdamsche Keurkamer.)

FILMPROBLEMATIEK

DICHTER EN REGISSEUR

DOOR MR J. HUIJTS

IV.

Misschien moet de filmdichter echter toch wel van de industrie houden, misschien kan men niet van de film houden — op de wijze, waarop de auteur van de film moet houden om, evenmin als Schiller met de „Roovers", op een opdracht te wachten — wanneer men niet tevens van de industrie houdt, m.a.w., de filmindustrie begrijpt en zijn eigen werk als inbegrip van de filmindustrie kan zien. Het is nog iets anders dan de liefde van den dramaturg voor het tooneel. Het geschreven tooneelstuk blijft tegenover het gespeelde een zekere onafhankelijkheid behouden. Het gaat niet op in de uitvoering, welke de een of andere tooneelregisseur eraan geeft. Een ander kan en zal er een geheel andere uitvoering aan geven, maar het geschreven stuk blijft de maatstaf. Het heeft ook, in den gedrukten vorm, een wijderen verspreidingskring dan elk van de uitvoeringen, ook al wordt het waarschijnlijk door minder menschen gelezen, dan in een van zijn uitvoeringsvormen aanschouwd. Bij de film is de uitvoering, de film zelve, veel overheerschender. Het blijft over het geheel bij één uitvoering en in deze uitvoering gaat de idee, het werk van den filmdichter, geheel en al op. Ook al doordat het werk van den filmdichter in de meeste gevallen geen eigen bestaan voert en niet in druk verschijnt. Maar ook al deed het dat wel, dan zou het in zijn gedrukten vorm nog volkomen verdrongen worden door den enormen verspreidingskring van de film.

De verbeelding van den tooneelschrijver kan een vlucht nemen, waarvoor hij op de planken geen voldoening verwacht. Hij heeft dan nog altijd gelegenheid zich op het papier uit te leven. De filmdichter heeft die kans niet. Hij is aangewezen op de uitvoering, die aan zijn werk den uiteindelijken vorm geeft. En over dien uiteindelijken vorm beslist niet hij, maar de regisseur. Het is niet zooals Liebeneiner op één plaats zegt, dat „voor den inhoud de auteur verantwoordelijk is, voor den vorm de regisseur"; het is, zooals hij elders opmerkt, dat „ieder kunstwerk tenslotte door één kunstenaar geschapen wordt, en dat moet bij een samengesteld kunstwerk diegene zijn, die aan geen van de vele speciale gebieden den voorkeur geeft, maar alle gelijkmatig naar hun wezen voor het groote doel inzet." Dat is voor het ontstaan van een kunstwerk, van elk kunstwerk, een organische noodzaak. Daarom ook mag de wensch om één enkelen mensch als schepper van een kunstwerk aan te zien, natuurlijk worden genoemd. En wanneer het dan toch zoo is, dat uit de praktijk de splitsing van de persoonlijkheid van den filmschepper onafwendbaar blijkt, wanneer tegenover den filmregisseur de filmdichter moet staan, dan wordt het niet zaak nu ook de verantwoordelijkheid te splitsen. Dan komt het er op aan de verantwoordelijkheid zoo te begrijpen, dat de erkenning van den filmregisseur als den eigenlijken filmschepper, de ontplooiing van den filmdichter, aan wiens opgaven de film volgens Liebeneiner tot haar volmaking moet rijpen, niet verhindert, ja, haar eerst mogelijk maakt.

Het scheppen van den éénen verantwoordelijken filmkunstenaar heeft immers, in onderscheid met alle andere kunsten, dit eigen karakter, dat reeds wordt aangeduid door den roep van Liebeneiner zelf om den filmdichter. De dichter is niet de eenige medewerker van den filmregisseur. Hij heeft er talloozen, kunstenaars en die geen kunstenaars zijn. Op allen behalve één, den auteur, is hij echter aangewezen voor de vervulling van zijn eigenste taak, de verwerkelijking van de film; deze allen op één na kan de regisseur, als het er op aankomt, rechtstreeks beïnvloeden; alleen den auteur, dien hij voor den inval van de film, voor het scheppen van het dichtwerk behoeft, niet. Tot den auteur staat hij in een natuurlijke tegenstelling, „bijna als in een huwelijk", gelijk Liebeneiner zegt.

En zoo is de filmschepping, nog afgezien van alle verdere verwikkelingen, hoe men het ook wendt of keert, een tweeledige werkzaamheid, die zich over den regisseur en den auteur verdeelt en wanneer daarnaast dan toch de filmregisseur als de eigenlijke en daardoor eenige filmschepper vooropkomt staan, dan wordt daardoor een in de kunstschepping geheel nieuw probleem aan de orde gesteld, maar een dat thans onze geheele samenleving doortrekt: het probleem van het leiderschap.

Behalve dat de filmregisseur [illegible] van den kunstenaar een bijzondere gevoeligheid en verbeeldingskracht met het vermogen moet verbinden om zijn visie aan het materiaal van de film [illegible]-

[illegible] door het de wonder van [illegible] technische [illegible] Vergaan [illegible] [illegible] een [illegible] door kijken. [illegible] M[illegible] Zoo [illegible] en zelf [illegible] als een enkel lichaam [illegible] kunstwerk film te scheppen. Tegen[illegible] van de leiding ver[illegible] eigenlijk op. De leiding kan niet slechts gemaakt [illegible] door grenzelooze op-[illegible] het lokken door [illegible] toegeeflijkheid, halfmachtigheid of grooten stijl. Zij kan alleen bereikt worden uit de psychologische overweging dat zij een gebeden en de ander vertrouwd[illegible] worden. Dat zijn allemaal bijkomstigheden. Waar het op aankomt, is, dat de menschen zoo bezield worden, dat zij als één lichaam samenwerken en [illegible] *willen* samenwerken, d.w.z. dat zij ook zelven overtuigd worden van het besef van hun arbeidsgemeenschap en het groote [illegible] van de leiding ter verwezenlijking van het totale kunstwerk.

Dat is niet meer een vakprobleem. Dat is een weerspiegeling van een algemeen maatschappelijk probleem. [illegible] probleem van een arbeidsgemeenschap en [illegible] leiding, het probleem van het socialisme [illegible] oorzaken, maar ook als [illegible] van de technisch[illegible] ontwikkeling en haar overslag in het industrieele tijd-[illegible]. Het is niet een kwestie van [illegible] De [illegible] van leiding en arbeidsgemeenschap [illegible] en het [illegible]. Het is [illegible] een kwestie [illegible] Onder de leiding van [illegible] en arbeidsgemeenschap schakelen zich [illegible] problemen [illegible] sociale en economische. Maar [illegible] het niet op. Het probleem [illegible] het politieke leven, waar het met de kracht van [illegible] noodzaak aangeslagen is. Het is een [illegible] strekt algemeen probleem, dat geboren uit levensnood moeten de oplossing van de eigenaardige problemen van de uiteenliggende samenlevingsterreinen, het politieke, het economische, het sociale, tot een enkel vraagstuk vereenvoudigde, dat altijd weer dat van de leiding en van de arbeidsgemeenschap, het socialistische vraagstuk, is. En in zijn algemeenheid openbaart het zich ons ook over de filmkunst, de eerste en [illegible] enige kunst, die in het industrieele tijdvak en uit de industrieele ontwikkeling gesproten is, [illegible] recht binnen te dringen in het gebied van de kunst, waar men er zich het hardnekkigst tegen verweert, omdat men het dwingend verband met een [illegible] schijnsel, dat men dientengevolge ook op ander gebied als willekeurig beschouwt, voor de [illegible] kunst [illegible] zoo maar eerst beseft.

Maar in de filmkunst is het dwingend. Daar verrijst uit de [illegible] tegenstelling tusschen het verdeelde kunstenaarschap en de onverdeelbare totaliteit[illegible]delijkheid het probleem van de leiding en van de arbeidsgemeenschap zoo [illegible] zakelijk als op elk ander gebied, waar de verdeelde arbeid de problemen eener organische beheersching aan de orde heeft gesteld. Op

Wolfgang [illegible]

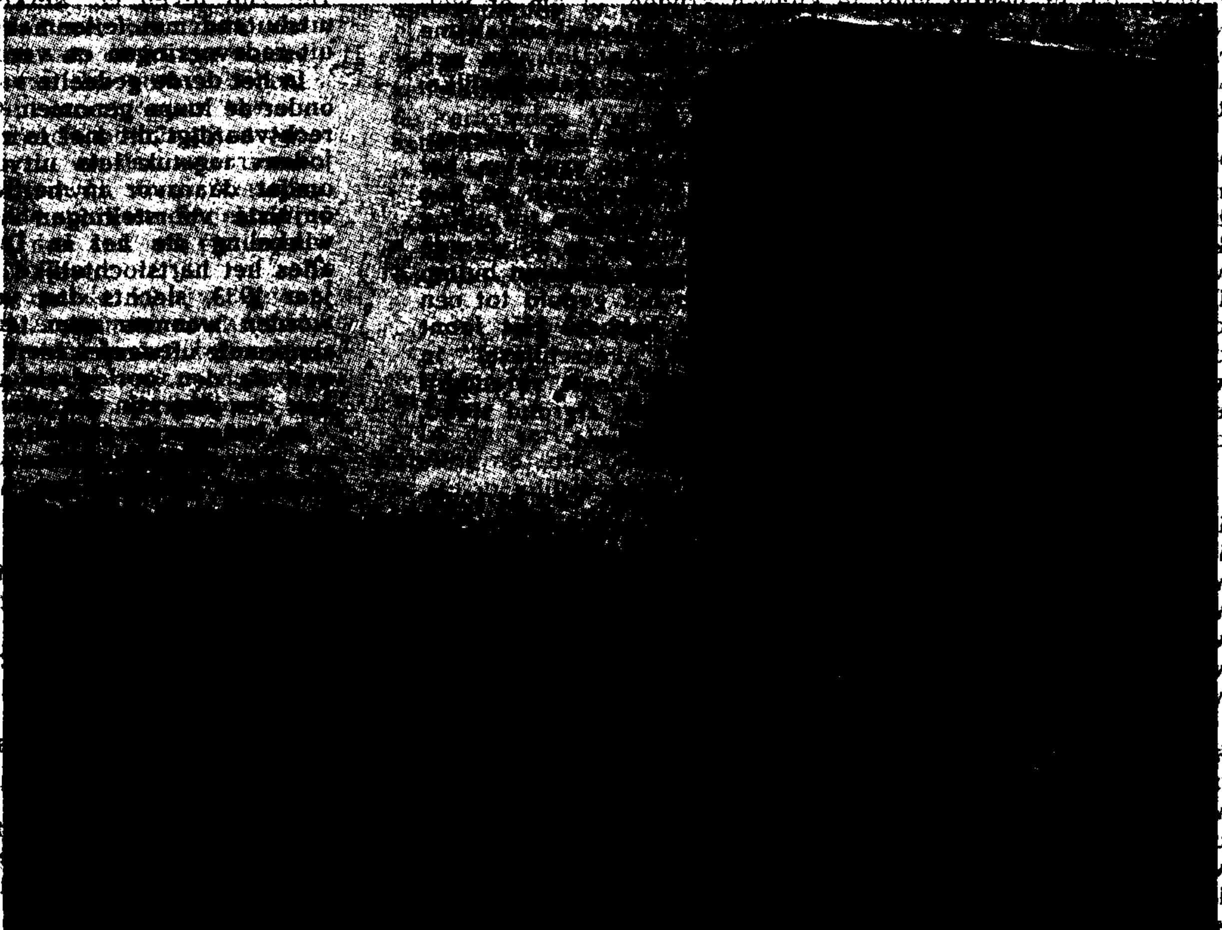
Foto: Tobis

elk ander gebied van kunst kan het schijnen, dat de leuzen van leiding en arbeidsgemeenschap haar analogie worden ingevoerd van wat men van het kultureele leven uit ook in de politiek, in het economische en sociale leven bij voorkeur als middelen van terreur beschouwt, omdat men nog niet diep genoeg in de kultuurlijke perspectieven van de moderne ontwikkeling is doorgedrongen, om de daarmee samenhangende vraagstukken van sociale, economische en politieke orde als organische problemen van de menschelijke samenleving en het menschelijke leven zelf te kunnen beschouwen. Op het gebied van de filmkunst is er echter geen sprake van analogie. Daar zijn leiding en arbeidsgemeenschap de onafwijsbaar opgedrongen oplossingen voor een anders onoverwinnelijke tegenstelling.

Van een natuurlijke tegenstelling spreekt Liebeneiner, „bijna als in een huwelijk". Het is een teekenend beeld van den filmregisseur, die in het bewustzijn van zijn verantwoordelijkheid als leider om den dichter roept, om zichzelf te kunnen verwezenlijken, maar die daardoor tevens ook voor den dichter de mogelijkheid opent om zich, ook al kan hij dan niet tot den eigenlijken filmschepper worden, als kunstenaar en filmkunstenaar te realiseeren. Omgekeerd wordt de filmdichter daardoor van het ressentiment bevrijd, dat de houding, welke de filmindustrie tot dusver tegenover hem heeft aangenomen, bij hem heeft verwekt en dat hem tot dusver heeft verhinderd „zich zelf en de filmkunst juist te definieeren en zich op de feiten in te stellen". De dichter wordt zich bewust van de mogelijkheid van zijn verwezenlijking ook daar waar hij niet zelf de verantwoordelijkheid draagt, niet de eigenlijke kunstenaar kan zijn en zal er daardoor toe kunnen komen om zich te geven op een wijze als Liebeneiner van hem vraagt.

Voorzoover tusschen den regisseur en den dichter een tegenstelling moet bestaan — het betoog van Liebeneiner is overtuigend, dat het niet anders kan — moet de brug gevonden worden in de leiding en over de arbeidsgemeenschap, zij moet gevonden worden in de verwezenlijking van wat als samenvatting van de problematiek van dezen geheelen tijd als socialisme wordt aangeduid, ook hier.

> *Die Völker des germanisch-nordischen Völkerbestandes erstreben Erhaltung und Steigerung der Rasse nicht durch Hegemonie, sondern durch die Lebensleistung des einzelnen und der Gesamtheit, ohne eine artgerechte Selbständigkeit der Völker hindern zu wollen.*
>
> **E. G. Kolbenheyer: Grundlagen der Freiheitsbewegung.**
>
> *Wertschaffende Arbeit bezieht sich unmittelbar auf das biologische Grundgesetz aller Tätigkeit des Lebendigen, auf die Erhaltung des Lebensbestandes, jedoch des Lebensbestandes der Art. Werte sind geschaffen, Leistungen erzielt, wenn durch sie die Anpassungsleistung des Artlebens in irgendeinem Maße gefördert ist.*
>
> **E. G. Kolbenheyer: Arbeitsnot.**



„Stoorman"
Plaatje van de sociale film
Foto: UFA

BOEKBESPREKINGEN

Johannes Oehquist: Das Reich des Führers. *(Uitg. Röhrscheid Verlag te Bonn.)*

Wanneer men een zwakke zaak, waarmede het eigenlijk niet heelemaal pluis is, wil verdedigen of bepleiten, dan gebruikt men altijd een massa woorden en noemt slechts weinig feiten en cijfers. Deze woordenmassa moet de zwakke plekken verbergen en den luisteraar min of meer verdooven. Altijd komt de advocaat van kwade zaakjes zelf met tal van conclusies aandragen en probeert te voorkomen, dat men zich zelf een oordeel zal vormen. Hoe anders gaat men tewerk bij een eerlijke zaak!

De Fin Johannes Oehquist behandelt in zijn boek „Das Reich des Führers", waarvan binnenkort bij de uitgeverij Westland te Amsterdam een Nederlandsche vertaling het licht zal zien, den oorsprong en strijd, de wereldbeschouwing en opbouw van het nationaal-socialisme op een manier, die het mogelijk maakt dat zelfs de heftigste anti's het rustig kunnen lezen. Want deze zoon van het Heldenvolk in het hooge Noorden (hoe hebben wij niet altijd, ook vóór 1940 tegen de Finnen opgezien, hen beklaagd wegens de aanvallen die zij van de Russen hadden te verduren en hen bewonderd en toegejuicht als dappere Christen-pioniers en vechters voor onze zelfde kultuur en beschaving en hoe hebben wij niet zelfs geld voor hun strijd tegen de Russische overweldigers ingezameld en ambulances uitgerust om hen daadwerkelijk te helpen!) beschrijft objectief en eerlijk het nationaal-socialisme en houdt zich verre van propagandistische leuzen, foefjes of polemiek.

Heel sober, met zoo weinig mogelijk woorden, vertelt hij van de wording en groei van het Derde Rijk. Hij doet dit op een manier die ons ligt en verwant is. Hij noemt namelijk slechts feiten en getallen, ontdaan van iedere franje of opsmuk. Deze zakelijkheid doet ons, Nederlanders, prettig aan en boezemt ons vertrouwen in. Oehquist begint zijn Voorwoord met het volgende te citeeren uit een rede van rijksminister Dr Joseph Göbbels, gehouden tijdens een persconferentie te Genève op 28 September 1933;

„De Idee van het Nationaal-Socialisme is zoo nieuw en zijn practische vorm in Duitschland zelfs voor de wereld zoo zonder précedent, dat het noodig is zich er intensief mee bezig te houden om er begrip voor te kunnen krijgen, of om er welwillend tegenover te kunnen [illegible]. In het nationaal-socialisme [illegible] het lot van een [illegible] nu zoo gelukkige, [illegible] die niet in de gelegen-[illegible] vruchten het [illegible] afgeworpen en hoe [illegible] drongen en tot uiting [illegible] wezen en de waarde [illegible] intellectueelen buiten [illegible] het geduld tot een [illegible] te hebben. Het loont [illegible] dit „verschijnsel" in [illegible] heeft veranderd [illegible] den afgrond stond, [illegible]

[illegible] opgaat. Zoo lerlanee [illegible]

van Versailles was slechts een dekmantel om Duitschland te kunnen uitplunderen, breken en vernederen. De leider van de Duitsche vredesdelegatie, graaf Brochdorff-Rantzau, bleek een profetischen blik te hebben toen hij zei: De voordeelen, die wij zeker willen stellen door onze onderwerping aan het dictaat van den tegenstander, zullen van heel korten duur zijn. Want de vrede, dien men ons nu aanbiedt is ondragelijk, onduldbaar en niet te vervullen. Men zal nu zeggen, juist daarom kan men het verdrag rustig onderteekenen, want wanneer het onvervulbaar is, behoeft het niet te worden gehouden. Neen, wanneer wij deze schuldbekentenis teekenen, zullen wij nooit meer uit den schuldenberg kunnen komen tot wij de laatste cent betaald hebben. En het ergste zal zijn, dat wij nooit kunnen presteeren, wat wij beloofd hebben en dat wij dus altijd als slechte betalers te boek zullen staan. Men zal ons ieder oogenblik nieuwe straffen kunnen opleggen, omdat wij de oude boeten niet tijdig betaalden. En wanneer wij daar tegen opkomen, dan zal men ons onze eigen handteekening voorhouden en antwoorden: Gij hebt het zelf zoo gewild."

Wanneer wij lezen, hoe het Duitsche volk na den wereldoorlog werd geknecht, mishandeld en geplunderd, dan beginnen wij te begrijpen, dat dit werkelijk onduldbaar en niet te dragen was voor een volk, dat zichzelf respecteert en een levenskracht bezit als het Duitsche. Duitschland zelf werd in dezen tijd verscheurd door den burgeroorlog en het communisme zaaide tweedracht en ellende waar het kon. In dezen tijd ontstond de beweging, die onder de bezielende leiding van één enkelen man, niet alleen het lot van Duitschland zou bepalen, doch ook van wereldhistorische beteekenis zou worden. De man, wien het lot deze taak en verantwoordelijkheid op de schouders had gelegd, heette Adolf Hitler.

Het tweede gedeelte van het boek behandelt de jeugd en de leerjaren van den Führer. Uitvoerig schildert Oehquist ons de oprichting van de Nationaalsocialistische Deutsche Arbeiterpartei, de N.S.D.A.P., waarvoor Adolf Hitler in 25 punten de eischen samenvatte.

Oehquist bespreekt dan achtereenvolgens Hitler als redenaar, als revolutionnair, als politicus en als staatsman. Een duidelijk beeld krijgen wij zoodoende van den persoon van den Führer, van zijn leven en werken. De schrijver werkt hierbij bijna uitsluitend met feitenmateriaal, met gebeurtenissen en citaten uit redevoeringen en verdragen.

In het derde gedeelte van het boek wordt het jodenvraagstuk onder de loupe genomen. Oehquist gaat hier zeer diep op in en rechtvaardigt dit met te zeggen: Wij hebben ons hier met het jodenvraagstuk iets uitvoeriger bezig gehouden, niet alleen omdat daarover in het algemeen zeer gebrekkige en vaak onjuiste voorstellingen heerschen, doch ook omdat de ontwikkeling die het in Duitschland heeft genomen, en voor alles het hartstochtelijke uitbreken van de volkswoede in het jaar 1933, slechts dan verstaan en juist beoordeeld kunnen worden wanneer men tenminste eenige [illegible] van de abnormale uitwassen leert kennen, die vooral in het Duitschland van na den oorlog als gevolg der joodsche overheersching aan den dag zijn getreden.

In het vierde gedeelte van „Das Reich des Führers" lezen wij over den nationaalsocialistischen staat. Dit gedeelte beslaat ongeveer de helft van het geheele boek. Hierin wordt met groote kennis [illegible] en preciesheid de opbouw van den [illegible]aat uiteengezet. [illegible]rtij-instanties behandeld en verklaard [illegible]dische organisaties en bureaux werken. [illegible] hierin omschreven het doel en de [illegible]che Arbeidersfront, van de National-[illegible]hrt, van den Arbeitsdienst en van de [illegible] de positie van de vrouw, de volks-[illegible]t, de begrippen bloed en bodem, de [illegible] het boerendom, het economische [illegible] kultuur, de rechtsopvatting en de [illegible] niet worden vergeten. Dit alles maakt [illegible]hquist tot een waardevol naslagwerk, [illegible]udeering kan aanbevelen.

Frits Sampimon

Dr Peter Aldag: „Joden veroveren Engeland". (Uitg. „Storm", te Amsterdam.)

Wie een goeden indruk wil krijgen van de wijze, waarop het jodendom naar de wereldheerschappij streeft, moet dit boek lezen. Al behandelt het dan ook in hoofdzaak de wijze, waarop Engeland wordt veroverd, het is voor ons duidelijk, dat overal, waar de jood zich vertoont, zijn methoden dezelfde zijn.

Peter Aldag behandelt eerst den vroegsten tijd tot 1290, waarin reeds het Engelsche volk zwaar gebukt gaat onder de joodsche misdaden, zooals financieele uitbuitingen, ritueele moorden e.d., die herhaaldelijk tot groote volksopstanden leiden en tenslotte tot de uitwijzing der joden.

In de periode van Oliver Cromwell echter, die een jodenvriend was, komen zij weer terug. Tot heden ten dage toe is het één lange lijdensweg voor het Engelsche volk, dat onnoemelijk onder de joodsche uitbuiting te lijden heeft. Wij zien, hoe stap voor stap op uiterst geraffineerde wijze de geldjoden alles in hun macht krijgen, het vorstenhuis, de parlementsleden, den adelstand, enz. De eene wet na de andere wordt afgedwongen, ondanks het hevige verzet van het volk zelf, dat immer anti-semitisch ingesteld is geweest. Het verdeel- en heerschsysteem viert hoogtij.

De schrijver toont ons volk duidelijk aan, dat er geen sprake is van afzonderlijk handelende nationale jodengroepeeringen, maar van een wereldjodendom. Alle vooraanstaande joden ter wereld vinden elkaar op critieke oogenblikken en handelen gemeenschappelijk, daarbij uitsluitend bedacht zijnde op het voordeel van de eigen natie, waarvoor elk middel, hoe immoreel ook, te baat wordt genomen.

De schrijver is er zeer goed in geslaagd het werk streng wetenschappelijk te houden, waardoor een volkomen objectief en goed gedocumenteerd werk [illegible] is geboren, dat verdient door iedereen gelezen te worden. Wij herkennen onmiddellijk de jodenpractijken in ons eigen land en wij begrijpen, dat geen enkele maatregel tegen de joden genomen te veel of overdreven is geweest.

Dr J. E. van Renesse

Carl Düssel: Europa und die Achse. (Essener Verlagsanstalt, 1940).

Een Duitsch dichter heeft eens gezegd:

Wer nicht von dreitausend Jahren
Sich weiss Rechenschaft zu geben,
Bleib im Dunkeln unerfahren,
Mag von Tag zu Tage leben.

Men kan de juistheid van deze gedachte erkennen zonder dat dit behoeft te leiden tot het aanvaarden van het eenigszins fatalistische „l'histoire se répète". Maar wie b.v. zegt, dat Engeland altijd de beschermer is geweest van de kleine naties en wie een Engelsche overwinning als een Europeesch belang ziet, geeft toch wel blijk van een zeer onvoldoende kennis van de historie. Het is goed, dat Engeland's houding ten opzichte van Europa in het verleden zoo nu en dan eens weer naar voren gebracht wordt. Wij beschouwen Carl Düssel's boekje „Europa und die Achse", waarin de schrijver Engeland's houding in het verleden scherp belicht, dan ook als een zeer welkome uitgave.

Het interessante van deze uitgave is, dat de schrijver geen vijanden van Engeland aan het woord laat, maar uitsluitend Engelsche geschiedschrijvers en staatslieden. Zoo het bijzonder waardevolle stukken aangehaald uit het bekende boek van Prof. J. R. Seeley, het boek dat twee jaar na het verschijnen in 1884 reeds een totale oplage had van 84.000 exemplaren en dat nadien vrijwel elk jaar een nieuwen druk beleefde.

Duidelijk toont de schrijver aan, dat Engeland slechts sympathie voor Europa heeft voor zoover het Europa kan exploiteeren en kan beheeren. Tegenover dezen aan Europa vijandigen invloed van Engeland stelt Düssel de eenigende kracht van de [illegible]. De volken van Europa moeten zich niet tegen elkaar laten uitspelen door Engeland (en uitsluitend in het belang van Engeland), maar zij moeten samenwerken in het belang van geheel Europa.

Henk Plaizier

Otto Völckers: „Dorf und Stadt". Eine deutsche Fibel (Uitg. Staackmann Verlag Leipzig)

De mensch stijgt op uit de nevelen der tijden, zooals een boom groeit van zaad tot plant en van plant tot den sterken stam die zijn wijdende ringen om den kern legt, die zijn takken uitbreidt, jonge uitloopers die weldra tot eigen stammen op den oerstam groeien. En het dartel spel der bladeren is de wisselende verschijning die jaarlijks komt en gaat.

Wie de gave heeft over dit proces van mensch en [illegible] plant te vertellen, heeft aandachtige luisteraars, een dankbaar gehoor. Eeuwig heeft de mensch het groeiproces gevolgd en eeuwig zal hij door 't oude het nieuwe vinden. Er zijn wetten, die in het verleden ankeren en ons binden bij het voorwaarts gaan. Zoo is het in leven en bouwen en wonen!

Daarover schrijft Otto Völckers in zijn boekje „Dorf und Stadt". Een „Fibel" noemt hij zijn eenvoudig relaas. En hij vertelt kinderlijk van den oorsprong der woning: de kiemcellen van het eerste menschelijk samentrekken in den tijd. De sage, die uit de nevelen tot ons kwam, speelt een rol in het boekje en de overlevering rond het begin onzer jaartelling. Onderzoekers en de spade hebben Germaansche woningen aan het licht gebracht en de eerste nederzettingen der Romeinen. Van soldatenstad naar het middeleeuwsche dorp, beteekent: van regelmaat, orde en tucht, tot de warmte eener schijnbare willekeur. En later, van ring-ommuurde vestingsteden tot de natuur-vijandige metropolen onzer dagen, beteekent: van kluistering om de verdediging, tot ongebondenheid en chaos.

Nu stroomt de menschenzee over, de dijken der steden breken door, Help! Help!

En weer komt moeder Natuur en biedt verrassende mogelijkheden. En weer komt inzicht en brengt redding in tijden van nood. Langzaam beginnen wij te doorgronden waarheen wij ons moeten richten. Het oude werd ons een les.

In een groot aantal charmante teekeningen toont Völckers ons deze les. Een weinig weemoed, een [illegible] als in Schillers Don Carlos: „Die schönen Tage von Aranjuez sind nun vorüber"...

Es ist zum weinen... ja, het is om te huilen wanneer wij het schoone [illegible] dat in de [illegible] verloren ging. De ouden van geest willen behouden, het jeugdige hart echter springt voorwaarts om het nieuwe. En dan vertelt hij van komende vormen. De stad gaat zich wederom naar de natuur richten. De historische kern echter wordt in haar [illegible] hersteld en weer tot oude schoonheid opgebouwd.

De toekomstige stadsuitbreiding verlaat de [illegible] woestijnen en gaat over in voorsteden, wier groei niet meer aan het toeval wordt overgelaten, maar die op [illegible] wijze worden gebouwd naar vast omlijnde plannen, vrijstaande huizengroepen, boomen en bloemen, [illegible] speelruimte. Een krans van voorsteden, die als magneten op de bevolking der centrale opeenhooping zullen werken... zelfs de industrie vindt een plaats in de ruimte, waar de fabrieksarbeiders „te voet" naar huis gaan. Door het vrij maken van den werkenden mensch uit de benauwenis der opeenhooping, ontwikkeld zich de tuinstad. De kettingsteden die uit de tuinsteden ontspringen liggen reeds in plan en detail voor uitvoering gereed. Iedere schakel draagt een zelfstandigen, geslotenen omvang. Zij liggen in wijden kring om de kernsteden. Van de natuurvijandige opeenhooping (centralisatie) naar den natuurminnenden werker, (decentralisatie) dat is de weg voor de komende samenleving.

Door de opname van stad en land, door verbroedering van industrie en landbouw wordt Europa weer gezond.

Een zon-overgoten leven verrijze wederom temidden van weloverwogen stedenbouw.... in tijden van Vrede.

H. Th. Wijdeveld

Deutsche Ornamentfibel Text von Heinrich Wichmann. (L. Staackmann Verlag, Leipzig.)

In de serie „Die Staackmann-Fibeln" verscheen als aanvulling op „die Deutsche Stilfibel" bovengenoemd werkje. Het is een handig boekje, dat een beknopt overzicht geeft van de ontwikkeling der groote ornamentstijlen der Europeesche kunstgeschiedenis.

In het bijzonder de wijze, waarop deze in Duitschland hun neerslag vonden, wordt besproken. Het ornament der praehistorie en dat van de volkskunst worden buiten beschouwing gelaten wegens den omvang en de diepte der problemen, die daarmede samenhangen. Aangevangen wordt derhalve met het ornament van den Germaanschen volksverhuizingstijd, vanwaar de loop der kunsthistorische ontwikkeling op dit gebied in groote lijnen gevolgd wordt. Natuurlijk kan een werkje als dit geen volledigheid of grondige documentatie brengen. De schrijver is er echter zeer wel in geslaagd met enkele trekken de sfeer van een heele periode te suggereeren. Hij wordt daarin op uitstekende wijze ondersteund door de teekeningen van Otto Rosenlecher, waaraan die Fibel talrijke afbeeldingen bevat.

A. L. Tromp

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Volksche Wacht, Zaaimaand 1942. Dit Octobernummer is geheel gewijd aan het Oostland en de kultureele betrekkingen met Nederland.

Aangezien gebleken is, dat het menigeen nog niet duidelijk is wat er onder het begrip Oostland moet worden verstaan, heeft de redactie van Volksche Wacht besloten een prijsvraag uit te schrijven over het begrip Oostland. Voor de drie beste opstellen zijn prijzen uitgeloofd. In de jury heeft, behalve de redactie o.a. prof. dr. T. Goedewaagen zitting.

Storm, 23 October 1942. Op direct kultureel gebied bevat deze aflevering een artikel, getiteld: „Onvruchtbaar Drukwerk".

De Waag, 23 October 1942. In „Reprises der gemeenten. Nieuwe composities — voorbijgaand vuurwerk in onze concertzalen" schrijft Hendrik Lindt o.a.:

> „Het is een moeilijk probleem, dat der reprises. Het staat ook in Duitschland als probleem te boek. Ons publiek, onwennig tegenover het nieuwe, kan en mag niet worden „overvoerd". Elke reprise staat binnen het enge kader der twintig procent Nederlandsche muziek een première in den weg. Het is een keuze tusschen kool en geit.
>
> Toch: het blijft onaanvaardbaar, dat ieder „eerste" met vrijwel wiskundige zekerheid tevens „laatste" wordt. Zelfs een meesterwerk als Badings' in het vorige seizoen voor het eerst gespeelde piano-concert hoort men in de komende maanden niet opnieuw. Hoe zal men dan echter ooit met dit sublieme en echt Nederlandsche werk vertrouwd raken? Het vraagstuk is moeilijk. Het mag daarom niet onopgelost blijven".

Nieuw Nederland, November 1942. Prof. dr R. van Genechten besluit zijn hoofdartikel „De geestelijke houding van Nederland en het nieuwe Europa" met:

> „Wanneer de Nederlander het gevoel zal hebben dat hij als gelijkgerechtigde in het Nieuwe Europa wordt opgenomen, wanneer hij daarnaast gelegenheid krijgt, nog voordat de nieuwe toestand gestabiliseerd is zich deze plaats van gelijkgerechtigdheid door eigen inzet te veroveren, dan zal een Nieuw Europa, gebouwd als het zal zijn op factoren die in overeenstemming zijn met het diepste wezen van den Nederlander, ondanks het feit dat zoovele geestelijke tendenzen, die de laatste jaren op hem werkten, hem daarvan verwijderden, door hem met vreugde worden ontvangen. Het is het vertrouwen van die Nederlanders die in het Nieuwe Europe gelooven, dat de Führer van het Duitsche volk, die in zoo'n korten tijd dit volk uit de diepste vernedering heeft weten op te heffen, ook de kunstenaar zal blijken te zijn die het Nieuwe Europa zal weten te scheppen".

De Pers, October 1942. Dr W. Brauksiepe wijdt een artikel aan „De psychologie van de pers".

Filmen Kultuur, October 1942. Uit dit gildeblad stippen wij aan: „De sociale positie van de werkers in de filmtheaters".

Studentenfront, October 1942. Uit J. A. Bosset de Marsguraud's „De wetenschap der nieuwsvoorziening" citeeren wij:

> „Kortom, de student is, zoowel door zijn wetenschappelijke instelling als door zijn positie, die hem veroorlooft zich geheel aan de studie te wijden, onmisbaar bij het organiseeren en opbouwen van de nieuwsvoorzieningswetenschap hier te lande, en op deze wijze helpt hij tevens de roemrijke wetenschappelijke traditie van ons vaderland voortzetten en nieuwe kracht schenken.
>
> De student is ook in de wetenschap de voortrekker, die nieuwe, onbekende terreinen exploreert, hij is niet bang om fouten te maken, wetende, dat de resultaten van zijn onderzoekingen, getoetst en op hun waarde beoordeeld, bijdragen tot het vervolmaken van een wetenschappelijk inzicht".

Nederland, November 1942. In zijn beschouwing over Knut Hamsun zegt prof. dr Jan de Vries o.a.:

> „De werkelijke levenswaarden liggen niet in het ABC, dat op de scholen geleerd wordt, zij liggen aan gene zijde van het technisch-mechanische denken, van de ingepompte schoolwijsheid, van de nuttige kennis. Het innerlijk beleven, het denken over de raadselen van ons bestaan, de nederigheid tegenover de wonderen van natuur en wereld, deze bepalen eerst de waarde van den mensch".

Ons Tooneel, 17 October 1942. Uit het hoofdartikel „Ontspanning" lichten wij:

> „Er is een dringende behoefte aan goede blijspelen, aan goede operetten, ook voor den waren intellektueel. Het komt er op aan alles behoorlijk in te kleeden, alles intijkrel naar voren te brengen, in een atmosfeer van smaakvolle belichting, van voornaamheid, zoodat het geheel een opvoedenden invloed uitoefent. Meesterwerken, ja! Werk, dat een hooge vlucht neemt, ja! Maar afgezien van het feit, dat de instudeering van dergelijke werken een groote inspanning vergt, dat men ze moet laten rijpen, mag men de volkswijsheid niet uit het oog verliezen, waar ze zegt, dat de boog niet altijd mag gespannen zijn".

Laagland, 24 October 1942. „De schrijver en deze tijd" door Bert Ranke:

> Men heeft reeds vaker de vraag gesteld: hoe zal de kunst, de literatuur zijn van den nieuwen tijd? Er is slechts één antwoord: de letterkunde der nabije toekomst zal zijn zooals de mensch die haar geschapen heeft. Staat deze mensch vijandig tegenover den tijd, zooals zij waarover hooger sprake, dan zal zijn kunst daarvan de weerspiegeling zijn en in geestelijke steriliteit ondergaan, omdat men niet straffeloos het Lot uitdaagt en tart. Bekent hij zich tot dezen tijd, — hij weze dan lyricus of verteller, dromer of bard, verstandstype of gemoedsmensch, — zijn kunst zal naar eigen aard en mogelijkheden groeien en gestalte krijgen aan het intens beleven van den tijd, met zijn geweldige opgaven en verwezenlijkingen, met zijn nieuwen geest van eer en trouw en kameraadschap, maar vooral met zijn diep beroerende vreugde die hij den enkeling schenkt, in wat Dr Goebbels noemde: „het zeldzaam geluk, mee te mogen arbeiden aan de vormgeving" van een nieuwe wereld.

Hamer, October 1942. In dit nummer een zeer belangwekkende beschouwing van Nico de Haas: „Strijd om Germanië in den loop der eeuwen", waarin verschillende verkeerde voorstellingen worden rechtgezet.

Europäische Literatur, October 1942. Ook dit nummer is weer smaakvol verzorgd en op Groot-Europeesch afgestemd. In de „Europäische Literatur" wordt de literatuur van geheel Europa behandeld, waardoor de schrijvers worden nader tot elkaar gebracht, leeren elkaar waardeeren en zoo draagt deze kultuuruitwisseling in [illegible] mate bij tot de versteviging van de Groot-Europeesche gedachte.

In deze October-aflevering treffen wij waardevolle bijdragen over Finland aan, terwijl tevens een artikel is gewijd aan de [illegible] van het boek in Hongarije. Ook de Bulgaarsche literatuur wordt onder de loupe genomen, terwijl in korte berichten de voornaamste literaire gebeurtenissen uit de andere Europeesche landen worden behandeld.

[illegible] „Begegnung mit dem Sohn" door Georg von der Vring en het gedicht „In die Wolken gesprochen" door Wolf von Niebelschütz munten uit door diep gevoel en zuiverheid. In „Das Wort von der Front" geeft Karl Kraft een interessante visie op de radioberichtgeving.

Dit Octobernummer besluit met de gebruikelijke aankondigingen en korte besprekingen van de voornaamste nieuwe uitgaven op literair gebied.

Frits Sampimon.